Spring June 22, 2016

Kazakça Öğreniyorum Kitabı (Қазақ Әліпби)

Muhammet Negiz

KAZAKÇA ÖĞRENİYORUM

Kelimeler, Dilbilgisi, Diyaloglar

MUHAMMET NEGİZ

ҚАЗАҚСТАН

KAZAKÇA ÖĞRENİYORUM

KELİMELER, DİLBİLGİSİ, DİYALOGLAR

HAZIRLAYAN: Muhammet NEGİZ

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

22 HAZİRAN 2016

YALNIZBAĞ YERLEŞKESİ

ERZİNCAN

www.mnergiz.blogspot.com

ÖNSÖZ

Uzun yıllar birbirinden ayrı kalan akraba toplulukların yabancılaşması normaldir elbet. Normal olmayan ise, yaklaşık 20 yıl geçmesine rağmen hala birbirimizi tanıma konusunda fazla mesafe kat etmemektedir. Akrabalarımızın dil ve kültürlerini öğrenmek için hala yeterli bir çaba sergilememekteyiz.

Kazakistan ve Kazakça'yı yakından tanımaya yardımcı olacak bu eser için çalışmak çok keyifliydi. Merhum Ayjan Ahmetova'nın Kazakça Dilbilgisi, Metinler ve Kelimeler isimli sade eserini dilimize çevirdim. Dilbilgisini Rusça kaynaklardan, okuma parçalarını ise TRT Kazak ile bazı diğer kaynaklardan temin ettim. Netice itibari ile bu tür çalışma ortaya çıkmış oldu.

Umarım Kazakça öğrenmenize katkı sağlar.

Muhammet NEGİZ

Erzincan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü

Araştırma Görevlisi

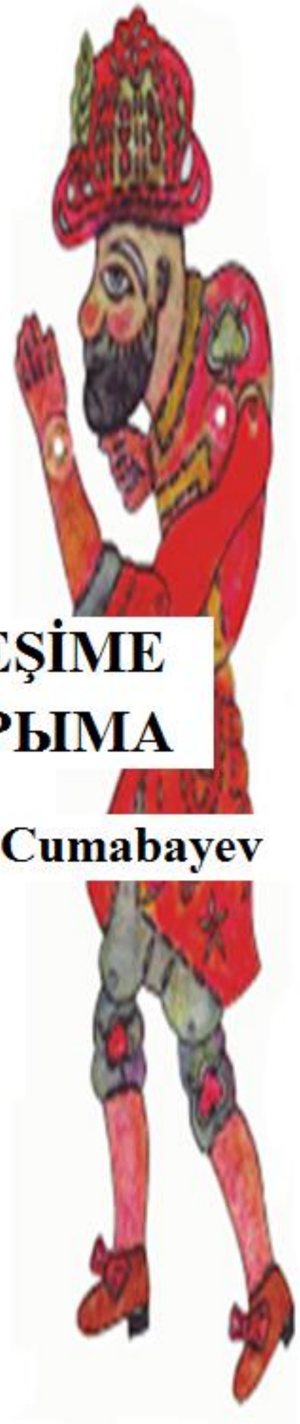

İÇİNDEKİLER

UZAKTAKİ KARDEŞİME
АЛЫСТАҒЫ БАУЫРЫМА

Мағжан Жұмабаев / Mağcan Cumabayev

UZAKTAKİ KARDEŞİME

Uzakta ağır azap çeken kardeşim!
Solmuş lâleler gibi kuruyan kardeşim
Etrafını sarmış düşman ortasında
Göl gibi gözyaşı döken kardeşim!
Önünü ağır kaygı örtmüş kardeşim!
Ömrünce yâddan cefa görmüş kardeşim!
Hor bakan, yüreği taş, kötü düşman
Diri diri derini soymuş kardeşim!
Ey pirim! Değil miydi Altın Altay
Anamız bizim? Bizlerse birer tay,
Bağrında yürümedik mi serâzat
Yüzümüz değil miydi ışık saçan ay?
Alaca altın aşık atışmadık mı?
Tepişip bir döşekte yatışmadık mı?
Anamız olan Altay'ın ak sütünden
Beraber emip, beraber tadışmadık mı?
Akmadı mı bizim için dupduru bulak,
Şarıldayıp şarıl şarıl dağdan inerek,
Hazırdı uçan kuş, kopan yel gibi
Dilesek bir bir atlar, tıpkı burak!
Altay'ın altın günü nazlanarak
Gelende, sen pars gibi bir er olarak,
Akdeniz, Karadeniz ötelerine
Kardeşim, gittin beni bırakarak!
Ben kaldım yavru balaban, kanat açamam,
Uçsam diye davransam bir türlü uçamam,
Yön bulduran, yol gösteren can kalmadı;
Yavuz düşman koyar mı şimdi beni vurmadan?
Kurşunlar genç yüreğime saplandı,
Günahsız taze kanım su gibi aktı,
Kansız kalıp, kuruyup bayıldım,
Karanlık hapse sıkıca kapattı.
Görmüyorum gece gezdiğimiz ovayı,
Gündüz güneşi, gece gümüş nurlu ayı,
Nazlı nazlı ipek kundaklara sarmalayıp
Bizi büyüten altın anam Altay'ı!
Ey pirim! Ayrıldık mı ulu bütünden?
Dağılıp yılmayan yağan oklardan
Türk'ün pars gibi yüreği varken
Korkak kul mu olduk düşmandan sinen.
Kudretli olmak isteyen Türk'ün canı
Gerçekten hasta mı, bitti mi hali?
Yürekteki ateş söndü mü, kurudu mu?
Damarında kaynayan atalar kanı?
Kardeşim! Sen o yanda, ben bu yanda
Kaygıdan kan yutuyoruz, bizim adımıza
Lâyık mı kul olup durmak? gel gidelim
Altay'a atadan miras Altın tahta.

Mağcan Cumabayev

MAĞCAN CUMABAY'A CEVAP

Uzaktan azabımı bilen kardeşim
Sevgisiyle gözyaşımı silen kardeşim
Özü amansız düşman ortasında
Gönlünü derdime bölen kardeşim
Ağır kaygılarla doldum kardeşim.
Kuruyup lale gibi soldum kardeşim.
Taş yürekli düşmanı sen hep bilirdin.
Ben şimdi haberdar oldum kardeşim.
Ortak anamız idi, Altın Altay
O bir Tulpar idi, bizler birer tay
Bağrında şimşek gibi çakardık
Karşımızda sönük kalırdı, gün ve ay.
Alaca altın aşık atıştık elbet
Tepişip bir döşekte yatıştık elbet
Altay gibi bir ananın ak sütünden
Beraber emip, beraber tadıştık elbet.
Bizim için dupduru bulaklar aktı.
El attığımız yerde şimşekler çaktı.
Emrimizdeydi uçan kuş ve kopan yeller
Bindiğimiz atlar tıpkı buraktı.
Bir gün ortak hayatın süresi doldu.
Tanrı emriyle sefer mukadder oldu.
Bedenim Akdeniz-Karadeniz arkasında
Yüreğim Altın Altay'da kaldı.
Bilirim öksüz kalıp kanat açamadığın
Uçmaya davransan da uçamadığın
Yön bulduran, yol gösteren can olmayınca
Düşman kurşunlarından kaçamadığın.
Sana değen kurşun, bana saplandı
Günahsız kanımız birlikte aktı
Toprağa düşen kan, onu yurt kılar
Bizi ayrılıp, bölünmek yaktı.
Ben de hasretim, gezdiğimiz ovaya
Gündüz güneşe, gece gümüş nurlu aya
Bizi ipek kundaklara sarmalayıp
Bağrında büyüten anamız Altay'a.
Ulu bütünden ayrılıp uzağa düştük
Tarih kazanında yıllarca piştik
Dağılıp yılmadık, yağan oklardan
Yiğitlik suyunu biz özünden içtik.
Kudrete hamle eden Türk canı
Ne hasta düştü, ne de tükendi hali
Sönmedi yüreklerdeki ateş
Kurumadı damardaki atalar kanı.
Kardeşim, sen o yanda, ben bu yanda
Kudret doğmaz ayrı ayrı yatanda
Gücü-kuvveti toplamak gerek
Atalardan miras ortak vatanda.

Feyzullah Budak

АЛЫСТАҒЫ БАУЫРЫМА

Алыста ауыр азап шеккен бауырым,
Қуарған бәйшешектей кепкен бауырым,
Қамаған қалың жаудың ортасында
Көл қылып көздің жасын төккен бауырым.
Алдыңда ауыр қайғы жатқан бауырым,
Өмірі жапа шеккен жаттан бауырым.
Түксиген жүрегі тас жауыз жандар,
Тірідей терің тонап жатқан бауырым.
Апырмай, емес пе еді алтын Алтай -
Анамыз бізді тапқан асау тайдай!
Бауырында жүрмеп пе едік салып ойнақ,
Жүзіміз емес пе еді жарқын айдай!
Алалы алтын сақа атыспап па ек,
Тебісіп бір төсекте жатыспап па ек.
Алтайдай анамыздың ақ сүтінен
Бірге еміп, бірге дәмін татыспап па ек.
Тұрмап па еді, біз үшін мөлдір бұлақ
Сылдырап, сылқ-сылқ күліп, таудан құлап.
Даяр боп ұшқан құстай соққан құйын,
Тілеген бір-бір тұлпар бейне пырақ!
Алтайдың алтын Күні еркелетіп,
Келгенде жолбарыс боп, жаңа ержетіп,
Ақ теңіз, Қара теңіз ар жағына,
Бауырым, мені тастап қалдың кетіп.
Мен қалдым - жас балапан қанат қақпай,
Ұшам деп ұмтылсам да дамыл таппай.
Жөн сілтер, жол көрсетер жан болмады,
Жауыз жау қойсын ба енді мені атпай.
Қорғасын жас жүрекке оғы батты,
Күнәсіз таза қаным судай ақты.
Қансырап, әлім құрып естен тандым,
Қараңғы абақтыға берік жапты.
Көрмеймін кеше жүрген қыр-сайды да,
Күндіз - Күн, түнде - күміс нұрлы Айды да.
Ардақтап, шын жібектей арайға орап
Өсірген алтын анам - Алтайды да.
Апырм-ай, айрылдық па қалың топтан,
Шабылып қайтпайтұғын жауған оқтан.
Түріктің жолбарыстай жүрегінен
Шынымен қорқақ құл боп жаудан бұққан.
Шарқ ұрып, ерікке ұмтылған Түрік жаны,
Шынымен ауырды ма бітіп халі?!
От сөніп жүректегі, құрғады ма
Қайнаған тамырдағы ата қаны?!
Бауырым, сен о жақта, мен бұ жақта,
Қайғыдан қан жұтамыз.
Біздің атқа
Лайық па құл боп тұру?
Кел, кетелік
Алтайға, ата мирас, алтын таққа!

Мағжан Жұмабаев

МАҒЖАННЫҢ ӨЛЕҢІНЕ ТҮРІК АҚЫНЫ ЖАУАБЫ

Алыстан азабымды білген бауырым,
Жұбатып, көздің жасын сүрткен бауырым.
Отырып өзі жаудың ортасында,
Көңілді мұң - зарыма бөлген бауырым.
Тұмшалып қайғы-мұңға қалдым, бауырым,
Қуарып бәйшешектей солдым, бауырым.
Сен дұшпанды бұрыннан білуші едің,
Мен енді соған куә болдым, бауырым.
Анамыз еді-ау ортақ алтын Алтай,
Ол бір тұлпар болғанда, біз бір-бір тай.
Бауырында ойнақ салып біз жүргенде,
Тап біздей жайнамайтын Күн менен Ай.
Алалы алтын сақа атқан едік,
Тебісіп бір төсекте жатқан едік.
Алтайдай анамыздың ақ сүтін де
Бірге еміп, бірге дәмін татқан едік.
Сылдырап біздер үшін бұлақ ақты,
Шатырлап найзағайлар ойнап жатты.
Даяр боп ұшқан құс пен соққан құйын,
Біз мінген аттар - тұлпар, һәм пырақты.
Бір күні бұл дәуреннің соңы жетіп,
Тәңірдің жазуымен сапар шектік.
Ақ теңіз, Қара теңіз ассақтағы,
Жүректі сол Алтайға тастап кеттік.
Білемін ұшам дедің, ұша алмадың,
Дәрменсіз, көкке қанат қаға алмадың.
Жөн сілтеп, жол көрсетер ешкімің жоқ,
Дұшпанның тырнағынан қаша алмадың.
Саған атқан оқ маған өтіп жатты,
Күнәсіз қанымызды төгіп жатты.
Егерде қан төгілсе мына біздің,
Түбімізге бөліну жетіп жатты.
Мен де аңсаймын кешегі қыр-сайды да,
Күндіз - Күн, түнде - күміс нұрлы Айды да.
Бізді жібек құндаққа орап алып,
Бауырында әлпештеген ана - Алтайды да.
Айырылып бір-бірімізден, отқа түстік,
Тарихтың қазанында қайнап пістік.
Тайсалып қайтпайтұғын жауған оқтан
Жігіттік, батырлықтың антын іштік.
Ұмтылған бостандыққа түрік жаны,
Ауырып көрген емес, бітіп қаны.
Жүректің жалын оты сөнген емес,
Соғып тұр тамырында ата қаны.
Бауырым, сен о жақта, мен бұ жақта,
Не таптық шашырағанда шартарапқа?
Барлығын күш-қайраттың жинау керек,
Атадан мирас қалған ұлы Отанда.

Фейзуллах Будак

KAZAK ALFABESİ

KAZAK ALFABESİ

Harf	Harfin Adı	Telaffuzu	Örnekler
Аа	А	A	Ата (Ata)
Әә	Ә	E	Ән (En)
Бб	Бе	BE	Бала (Bala)
Вв	Ве	VE	Ванна (Vanna)
Гг	Ге	GE	Гүл (Gül)
Ғғ	Ға	ĞA	Ғалым (Ğalım)
Дд	Де	DE	Доп (Dop)
Ее	Е	YE	Ем (Yem)
Ёё	Йё	YO	Ёлка (Yolka)
Жж	Же	JE	Жас (Jas)
Зз	Зе	ZE	Заман (Zaman)
Ии	И	İ	Ине (İne)
Йй	Қысқа и	Kısa İ	Бай (Bay)
Кк	Ка	KA	Кез (Kez)
Ққ	Қа	KHA	Қала (Kala)
Лл	Эл	EL	Лақ (Lak)
Мм	Эм	EM	Мал (Mal)
Нн	Эн	EN	Нан (Nan)
Ңң	Эң	EN (Nazal N)	Аң (An)
Оо	О	O	Одақ (Odak)
Өө	Ө	Ö	Өзен (Özen)
Пп	Пэ	PE	Пайда (Payda)
Рр	Рэ	RE	Рет (Ret)
Сс	Эс	ES	Сабақ (Sabak)
Тт	Тэ	TE	Топ (Top)
Уу	У	U	Буын (Buın)
Ұұ	Ұ	UW	Құрт (Kuwrt)
Үү	Ү	Ü	Үн (Ün)
Фф	Эф	EF	Факт (Fakt)
Хх	Ха	HA (Hırıltılı)	Хат (Hat)
Һһ	Һа	HA (Yumuşak)	Қаһар (Kahar)
Цц	Це	TSE	Цемент (Tsement)
Чч	Че	ÇE	Чек (Çek)
Шш	Ша	ŞA	Шаң (Şan)
Щщ	Ща	ŞÇA	Щётка (Şçyotka)
Ъъ	Айыру белгісі	Ayıru Belgisi	Подъезд (Podyezd)
Ыы	Ы	I	Ыдыс (Idıs)
Іі	І	İ	Із (İz)
Ьь	Жінішкелік белгісі	Jinişkelik Belgisi	Роль (Rol)
Ээ	Э	E	Экран (Ekran)
Юю	Йу	YU	Юрист (Yurist)
Яя	Йа	YA	Яғни (Yağni)

KAZAKÇA KELİMELER VE ANLAMLARI

SÖZLÜK / СӨЗДІК

İNSAN/ АДАМ

Kadın:Әйел / Бике

Erkek: Еркек

Genç Erkek: Жас Адам

Kız (Yetişkin): Кыз / Бике

Oğlan: Бала / Ұл бала

Kız (Küçük): Кыз / Кыз Бала

VÜCUDUN BÖLÜMLERİ / ДЕНЕ МУШЕЛЕРІ

Kafa: Бас

Alın: Мандай

Yüz: Бет

Göz: Көз

Burun:Мұрын

Saç: Шаш

Diş: Тіс

Dudak: Ерін

Kulak: Құлақ

El: Қол

Parmak: Саусак / Бармак

Ayak, Bacak: Табан/ Аяк

AİLE /ОТБАСЫ/ ЖАНҰЯ

Eş (Bayan):Әйел

Eş (Koca): Күйеу

Anne: Ана / Шеше

Baba: Әке

Kız: Қыз

Oğul: Ұл / Бала

Küçük Kız Kardeş: Сіңлі

Büyük Kız Kardeş: Әпке / Апа

Küçük Erkek Kardeş: Аға

Büyük Erkek Kardeş: Іні

Büyükbaba: Ата

Büyükanne: Әже

Erkek torun: Немере

Kız torun:Немере қыз

EV, DAİRE, ODA, MOBİLYA, EV EŞYALARI /

УЙ, ПӘТЕР, БӨЛМЕ, ЖИҺАЗ, УЙ МУЛІКТЕРІ

Ev:Уй

Kat, Daire:Пәтер

Balkon:Қылқима, Балкон

Salon, Koridor:Коридор, Дәліз

Çalışma odası:Кабинет

Lavabo / Tuvalet:Әжетхана\ даретхана

Banyo: Ванна

Mutfak:Ас Бөлмесі

Yemekhane: Асхана

Yatak odası: Жатаржай

ELBİSELER / КИМ

Palto: Пальто

Yağmurluk: Плащ

Takım Elbise: Костюм

Ceket: Пенжак

Gömlek: Көйлек \ Жейде

Etek: Юбка

Bluz:Блузка

Tayt, Külotlu çorap: Калготкалар

Pantolon: Шалбар

Şapka: Кепка, Бөрік

Şapka: Қалпак

Eldiven:Колғап

Diz boyu çorap:Гольф

Çorap: Носки

Kravat: Галстук

Sandalet:Жеңіл Аяк-киім

Bot: Бәтеңке

Terlik: Тәпішке

Patik: Етіктер

Ayakkabı:Туфли

Spor Ayakkabısı: Кеди

YEMEK / ТАМАҚ

Tuz: Тұз

Et: Ет

Tere Yağı: Май

Ayran: Айран

Süt: Сүт

Meyve Suyu: Сок \ Шырын

Sosis: Шұжык

Peynir: Ірімшік

Yumurta: Жумыртa

Balık: Балык

Patates: Картоп

Soğan: Пияз

Salatalık: Қияр

Havuç: Себіз

Pancar: Қызылша

Domates:Кызан \ Помидор

Lahana: Қырыққабат \ Капуста

Portakal: Апельсин

Elma:Алма

Üzüm: Жүзім

Tatlı: Кәмпит

Küçük kek: Бәліш

Çay: Шай

(Çay) Şeker:Қант

Kahve: Кофе

Pasta: Торт

Çörek: Бөлке

Somun Ekmek:Батон

OKUMA VE YAZMA / ОҚУ ЖЕНЕ ЖАЗУ

Kitap: Кітап

Gazete: Газет

Ders Kitabı: Окулык

Dergi:Журнал

Sözlük: Сөздік

Mektup: Хат

Kâğıt: Кағаз

Zarf: Конверт

Tükenmez Kalem: Қалам\Қаламсап

Kurşun Kalem: Қарындаш

Pul: Марка\ Хаттаңба

Kartpostal: Ашық хат

Telgraf:Жеделхат

ŞEHİR / ҚАЛА

Sokak:Көше

Ev: Үй

Bina: Ғимарат

Meydan: Алан

Restoran: Мейрамхана

Kafe: Кафе

Otel:Қонақ Үй

Sinema: Кинотеатр

Müze: Мұражай

Tiyatro: Театр

Sirk: Цирк

Üniversite: Университет

Enstitü: Институт

Okul:Мектеп

Mağaza, dükkân: Дүкен

Kiosk:Киоск

Postane: Пошта

Stadyum: Стадион

Pazar: Базар

Köprü: Көпір

Park: Парк

Fabrika: Зауыт, фабрика

ŞEHİR ULAŞIMI / ҚАЛАЛЫҚ КӨЛІК

Tramvay:Трамвай

Metro:Метро

Troleybüs:Троллейбус

Otobüs:Автобус

Taksi:Такси

Araba:Машина

SPOR / Спорт

Hokey: Хоккей

Futbol: Футбол

Tenis: Теннис

Voleybol: Волейбол

DOĞA, EVCİL HAYVANLAR / ТАБИҒАТ, УЙ ЖАНУАРЛАРЫ

Güneş:Күн

Ay: Ай

Gökyüzü: Аспан

Köy: Ауыл

Meyve Bahçesi: Бак, Саябак

Orman: Орман

Tarla: Дала, Егістік

Nehir: Өзен

Ağaç: Ағаш

Çiçek: Гүл

Kuş: Құс

Kedi: Мысык

Köpek: Ит, төбет

İnek: Сиыр

At: От, Жылқы

Tavuk: Тауық

ZAMAN/ УАКЫТ
Sabah: Тан

Gün: Күн

Akşam: Кеш

Akşam: Түн

Kış: Қыс

İlkbahar:Көктем, Жазғытұры

Yaz: Жаз

Sonbahar: Күз

Haftanın günleri: Апта Күндері
Pazartesi: Дүйсенбі

Salı:Сейсенбі

Çarşamba: Сәрсенбі

Perşembe: Бейсенбі

Cuma: Жұма

Cumartesi: Сенбі

Pazar: Жексенбі

Aylar: Айлар
Ocak: Қаңтар

Şubat: Ақпан

Mart: Наурыз

Nisan: Сәуір \ Көкек

Mayıs: Мамыр

Haziran: Маусым

Temmuz: Шілде

Ağustos: Тамыз

Eylül: Қыркүйек

Ekim: Казан

Kasım: Қараша

Aralık:Желтоқсан

-Soyadınız ne? Сіздің аты женіңіз?

-Асылбеков Дәурен Ермекұлы.

KAZAKÇA
BASİT METİNLER

BASİT METİNLER

METİN İÇİN HAZIRLIK

Танысу: Tanışmak

Орыс: Rus

Қазақ: Kazak

Инженер: Mühendis

Дерігер: Doktor

Студент: Öğrenci

Биолог: Biyolog

Әлі: Hala

Оқушы: Öğrenci (İlkokul, lise)

Барлык, Күллі, Түгел, Бәрі, Бүкіл: Tüm, bütün

Қонақ: Misafir

Америка: Amerika

Американ: Amerikan

Дос: Dost, Arkadaş

Да: Ayrıca, Hem de

Ат\Есім: Ad, İsim

Әкесінің аты: Baba adı (Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu çevresinde kullanılır)

Фамилия: Soyadı

Кімдікі\Кімнің: Kimin?

Санаторий, Денсаулық Орталығы: Revir, Sağlık Merkezi

Өлең: Şarkı

Оларда...бар: Onlarda ….. var.

Бізде (оларда) қонақбар: Bizde (Onlarda) misafir var.

METİN/MƏTIH

ТАНЫСУ/TANIŞMAK

-Танысыңыз: бұл орыс жанұясы. Бұл Дәурен Ермекұлы, ал бул Әйгерім Маратқызы, оның әйелі. Дәурен Ермекұлы инженер, ал Әйгерім Маратқызы дәрігер.

-Олардың балалары бар: Ұл баласы Арман және кызы Майра. Арман, ол студент биолог. Майра әлі оқушы.

-Уйде қазір барлық отбасы. Бугін оларда қонақ, Джон, американ студенті. Ол да биолог.

DİYALOG/ДИАЛОГ

Арман: Анам, Бүгін бізде қонақ.

Әйгерім Маратқызы: Кім?

Арман: Менің досым Джон, біздің студент.

(Есікке шалып жатыр)

Арман: Бұл ол. (Есікті ашып жатыр.)

Джон: Сәлеметсіз бе?

Арман: Сәлем!

Дәурен Маратқызы: Қайырлы күн!

Әйгерім Маратқызы: Қайырлы күн!

Арман: Танысып кетіңіз: Менің досым Джон, менің шешем.

Әйгерім Маратқызы: Әйгерім Маратқызы.

Джон: Өте куаныштымын, Джон.

Арман: Бұл Майра, менің қарындасым.

Майра: Майра.

Джон: Танысқанымызға куаныштымын, Джон.

DİYALOG/ДИАЛОГ

-Атыңыз қалай?

-Арман.

-Сіз студентсіз бе?

-Иә, студентпин.

-Бұл сіздің қарындасыңыз ба?

-Иә.

-Оның аты қалай?

-Майра.

-Ол студент.

-Ол қазақ па?

-Жоқ, ол американдық.

KAZAKÇA DİLBİLGİSİ

DİL BİLGİSİ/ ГРАММАТИКА

İSİM/ ЗАТ ЕСІМ

БҰЛ КІМ? Bu Kim?	**БҰЛ НЕ?** Bu Ne?
БҰЛ АРМАН. Bu Arman'dır. **БҰЛ СТУДЕНТ.** Bu öğrencidir.	**БҰЛ ҮЙ.** Bu evdir. **БҰЛ КИТАП.** Bu kitaptır.

"Кім?" sorusu sadece insanlar için kullanılmaktadır. **"Не?"**sorusu ise nesneler ve hayvanlar için kullanılmaktadır.

Қазак тілінде **"кім?"** сұрауы тек қана адамға койылады, ал **"не?"**сұрауы қалған жанды да жансыз зат есімдерге койыла береді.

ALIŞTIRMALAR/ ЖАТТЫҒУЛАР

I. **БҰЛ КІМ?** veya **БҰЛ НЕ?**sorularınısorunuz. Resimde ne gördüğünüze yönelik soruyu cevaplayınız.

Örnek:

*Бұл не? Бұл ана.

*Бұл кім? Бұл теледидар.

ТҮРЛЕРІ/ TÜRLERİ		**МЫСАЛДАР / ÖRNEKLER**
Мағнасына қарай	**1.Genel** Жалпы	**Бала:** Çocuk, **адам:**İnsan, **дала:**Bozkır
	2.Özel Жалқы	**Арман:**Arman, **Рим:**Roma, **Қазақстан:**Kazakistan
Тұлғасына қарай	**1.Basit** Негізгі	**Ел:** Ülke, **Жер:** Yeryüzü, **Су:**Su, **Кала:**Şehir
	2.Türemiş Туынды Сөз тудырушы жұрнақтар арқылы: Шы, ші, ім, ым; Лық, лік, дық, дік; Тық, тік, ша, ше.	**Ән+ші:** Şarkıcı **Кой+шы:**Çopan **Біл:ім:** Bilgi **Бала+лық:**Çocukluk **Жаман+дық:** Zarar **Аш+тық:**Açlık **Кітап+ша:** Kitapçık **Кеуде+ше:** Mont
	Күрделі	
	а)Біріккен	**Кол+Жазба**=Колжазба **El+Yazma**=Elyazması **Бел+бау**=Белбау **Bel+bağlama**=kemer
	b) Қосарлы	Ата ана
	c)Тіркесті	**Ауыл+шаруашылығы=** Ауылшаруашылығы **Köy+çiftlik**=Tarım **Аяқ+киім=** Аяқкиім **Ayak+giyme**=Ayakkabı **Сиыр+еті=** Сиыреті **Sığır+et**=Sığıreti
	d)Қысқартылған	БАҚ = **Б**ұқаралық **а**қпарат **қ**ұралдары (Medya) Пединститут = Pedagoji Enstitüsü **(PedEnstitüt Şeklinde Kısaltılmıştır.)** См, кг, км

Türemiş İsimler / Туынды зат есімдер

Sonekler Жұрнақтар	Örnekler Мысалдар
1.**-Шы,-ші ekleri ile aktiviteyi gerçekleştiren isimler oluşturulmaktadır.**	Жазу (Yazmak)-**жазу+шы=Yazar** Етік (Bot)-**етік+ші=Ayakkabıcı** Балық (Balık)-**балық+шы=Balıkçı**
2.-Лык,-лік, -дык, -дік, -тык, -тік ekleri ile durum, karakter ifade eden isimler oluşturulmaktadır.	Бала (Çocuk)-**Бала+лық=Çocukluk** Дос(Dost)-**дос+тық=Dostluk** Қоғам(Toplum)-**қоғам+дык=Sosyal** Биік (Yüksek)-**би+тік=Yükseklik** Жеңіл (Kolay)-**жеңіл+дік=Kolaylık**
3.-Лас, -лес, -дас, -дес, -тас, -тес ekleri ile aynı iş ya da etkinliğe katılan kişileri ifade eden isimler oluşturulmaktadır.	Жер (Yer)-**жер+лес=Yurttaş** Класс(Sınıf)- **класс+тас=Sınıftaş** Ат (Ad) - **ат+тас=Adaş**

Çoğul Sonlar / Көптік Жалғау

Сөздің Соңғы Дыбысы Kelimenin bitiş sesi	Көптік Жалғаулы Çoğul sonlar	Мысалдар Örnekler
1. Ünlü harfle veya **-Р,-у,-й** harfleri ile biten kelimeler.	-Лар -Лер	Оқушы+**лар**(Öğrenciler) Тау+**лар**(Dağlar) Көше+**лер** (Sokaklar) Үй+**лер** (Evler) Дәпте+**лер** (Defterler)
2. **-з,-ж,-л,-м,-н,-ң** harfleri ile biten kelimeler	-Дар -Дер	Қаз+**дар** (Kazlar) Дренаж+**дар** (Drenajlar) Өзен+**дер** (Nehirler) Қайын+**дар** (Çamlar) Көл+**дер** (Göller) Кілем+**дер** (Kilimler)
3. **-п, -ф, -к, -қ, -т, -с, -ш, -щ, -х, -ц, -ч** harfleri ile biten kelimeler	-Тар -Тер	Қонақ +**тар** (Ziyaretçiler) Жолдас +**тар** (Yoldaşlar) Ат +**тар** (Atlar) Мектер +**тер** (Okullar) Көйлек +**тер** (Elbiseler)

ALIŞTIRMALAR-ЖАТТЫҒУЛАР

1-Aşağıdaki kelimelerin çoğullarını yazınız ve Türkçeye çeviriniz.

Örnek:«Айна»-«Айналар» - «Ayna»-«Aynalar»

Tekil Kazakça	Tekil Türkçe	Kazakça Çoğulu	Türkçesi
Адам	İnsan		
Әже	Büyükanne		
Тақта	Tahta		
Ағаш	Ağaç		
Дептер	Defter		
Қаз	Kaz		
Сабақ	Ders		
Колхоз	Kolhoz		
Педагог	Pedagog		
Бет	Sayfa		
Балға	Çekiç		
Қарындаш	Kalem		
Кітап	Kitap		
Қалам	Tükenmez Kalem		
Етікші	Ayakkabıcı		
Сауншы	Sütçü		
Су	Su		
Оқулық	Ders kitabı		
Жолдас	Yoldaş		
Тәрелке	Tabak		
Дос	Dost		
Кереует	Yatak		
Мұғалім	Öğretmen		
Орамал	Havlu		
Қазақ	Kazak		
Әйел	Kadın		
Институт	Enstitü		
Кісі	Kişi		
Тіл	Dil		
Әке	Baba		
Бірінші	Birinci		
Терезе	Pencere		
Білезік	Bilezik		
Пакет	Paket		
Экипаж	Ekip		
Аң	Hayvan		
Ән	Şarkı		
Сен	Sen		
Мінез	Karakter		
Піл	Fil		
Ана	Anne		

2.Aşağıdaki isimlerin çoğul halini yazınız.

a)-Сен қағаздар ал.
-Мынау тәрелкелер.

b)-Мынау қаламдар емес, қарандаштар.

-Әсет, мен дәптерлер ал, маған бер.

c)-Осында аналар жене әкелер бар.

-Егеулер қайда?

d)-Егеулер осында.

-Апалар қандай адамдар?

e)-Апалар жақсы адамдар.

-Мынау жас адамдар емес, егде адамдар.

f)-Мә, балгалар ал.

-Рақмет.

3.MetniokuyunuzveTürkçeye çeviriniz.

Мынау- Қарлығаш. Ол жақсы адам. Қарлығаш осында. Анау- Әсет. Ол- оқушы.

-Қарлығаш, кітаптар қайда?

-Кітаптар, оқулыктар, қағаздар, дәптерлер әне, анда жатыр.

-Қаламдар және қарындаштар міне, мында жатыр.

-Маған жақсы кітап бер.

-Қара, мына кітап жаман емес, жақсвы. Мә, ал.

Bilinmeyen Kelimeler:

Қарлығаш: Bir kızın adı.

Оқушы: Öğrenci

Кітап: Kitap

Оқулық: Ders kitabı

Қағаз: Kağıt

Әне: Orada

Анда: Orada

Қарындаш:

Міне: Burada

Мында: Burada

Маған: Bana

İYELİK ZAMİRLERİ /ЕСІМДІКТЕРДІҢ ТӘУЕЛДЕНУІ

KİŞİ	**Kişi Zamirleri** **Жіктеу Есімдіктері**	**İyelik Zamirleri** **Есімдіктердің Тәуелденуі**
	TEKİL ZAMİRLER	
BEN	Мен	**Менің** Benim
SEN	Сен	**Сенің** Senin
O	Сіз	**Оның** Onun
	ÇOĞUL ZAMİRLER	
BİZ	Біз	**Біздің** Bizim
SİZ	Сендер Сіздер	**Сіздің** Sizin
ONLAR	Олар	**Олардың** Onların

1.**Сіздің, сіз** zamirleri **(Sizin, siz)** nezaket ifadesi olarak kullanılmaktadır.

2.**Сіздер, сіздердің** ifadesi **(Sizler, Sizlerin)** nezaket ifadesinin çoğuludur.

3.**Ол** ve **оның** zamirleri bütün cinsiyetler (eril, dişil, nötr) için kullanılmaktadır.

Zamirlerin İyelik Durumları / Зат Есімнін Тәуелденуі

Kelimenin Bitiş Sesi	İyelik Eki	Kişi	Örnekler
Tekil Zamirler			
Ünlü Ses Дауысты	-м	Ben	Менің аға**м** Benim ağabeyim Менің әке**м** Benim babam
	-ң -ңыз -ңіз	Sen	Сенің аға**ң** Senin ağabeyin Сіздің аға**ңыз** Sizin Ağabeyiniz Сенің әке**ң** Senin baban Сіздің әке**ңіз** Sizin babanız
	-сы -сі	O	Оның аға**сы** Onun ağabeyi Оның әке**сі** Onun babası
Ünsüz Ses Дауыссыз	-ым -ім	Ben	Менің қалам**ым** Benim kalemim Менің дәптер**ім** Benim defterim
	-ың -ің -ыңыз -іңіз	Sen	Сенің қаламн**ың** Senin kalemin Сіздің қалам**ыңыз** Sizin kaleminiz Сенің дәптер**ің** Senin defterin Сіздің дәптер**іңіз** Sizin defteriniz
	-ы -і	O	Олардың қалам**ы** Onların kalemi Олардың дәптер**і** Onların defteri

Kelimenin Bitiş Sesi	İyelik Eki	Kişi	Örnekler
Çoğul Zamirler			
Ünlü Ses Дауысты	-мыз -міз	Biz	Біздің аға**мыз** Bizim ağabeyimiz Біздің әке**міз** Bizim babamız
	-ың -ің -ыңыз -іңіз	Siz	Сендердің ағалар**ың** Sizin ağabeyiniz Сіздердің ағалар**ыңыз** Sizin Ağabeyiniz Сендердің әкелер**ің** Sizin babanız Сіздердің әкелер**іңіз** Sizin babanız
	-сы -сі	Onlar	Олардың аға**сы** Onun ağabeyi Олардың әке**сі** Onun babası
Ünsüz Ses Дауыссыз	-ымыз -іміз	Biz	Біздің қалам**ымыз** Bizim kalemimiz Біздің дәптер**іміз** Bizim defterimiz
	-ың -ің -ыңыз -іңіз	Siz	Сендердің қаламдар**ың** Sizin kaleminiz Сіздердің қаламдар**ыңы**з Sizin kaleminiz Сендердің дәптерлер**ің** Sizin defteriniz Сіздердің дәптерлер**іңіз** Sizin defteriniz
	-ы -і	Onlar	Олардың қалам**ы** Onların kalemi Олардың дәптер**і** Onların defteri

ALIŞTIRMALAR / ЖАТТЫҒУЛАР

1. İyelik zamirlerindeki değişimlere işaret ederek cümleleri okuyunuz ve cümleleri Türkçeye çeviriniz.

-Бұл кімнің журналы?

- Бұл менің журналым.

- Бұл сенің журналың.

- Бұл сіздің журналыңыз.

- Бұл оның журналы.

- Бұл біздің журналымыз.

- Бұл сендердің журналдарың.

- Бұл сіздердің журналдарыңыз.

- Бұл олардың журналы.

- Бұл кімнің газетасы?

- Бұл менің газетам.

- Бұл сенің газетаң.

- Бұл сіздің газетаңыз.

- Бұл оның газетасы.

- Бұл біздің газетамыз.

- Бұл сендердің газеталарың.

- Бұл сіздердің газеталарыңыз.

- Бұл олардың газетасы.

- Бұл кімнің хаты?

- Бұл менің хатым.

- Бұл сенің хатың.

- Бұл сіздің хатыңыз.

- Бұл оның хаты.

- Бұл біздің хатымыз.

- Бұл сендердің хатыларың.

- Бұл сіздердің хатыларыңыз.

- Бұл олардың хаты.

2. (a) Cümleleri okuyunuz ve «кімнің?» sorusunu sorunuz.

Örnek: Бұл менің досым.   Бұл кімнің досы?

-Бұл менің жанұям. Бұл менің ағам, ал менің әпкем.

-Бұл оның үстелі. Бұл оның оқулығы, оның кітабы жене оның қаламы.

- Бұл оның пальтосы. Ал бұл оның костюмі және оның көйлегі.

-Бұл біздің үйіміз. Бұл біздің пәтеріміз, бұл біздің тереземіз.

(b) Soruları «менің, оның, біздің» iyelik zamirlerini kullanarak cevaplayınız.

Örnek: Бұл кімнің костюмі? Бұл менің костюмім.

-Бұл кімнің шабаданы? Бұл кімнің орамалы? Бұл кімнің көйлегі?

-Бұл кімнің портфелі? Бұл кімнің қаламы? Бұл кімнің заты?

-Бұл кімнің мектебі? Бұл кімнің үйірмесі? Бұл кімнің стадионы?

3.Diyalogları tamamlayınız.

a)-...?   Менің атым Арман.

-...?   Мен студентпін.

b)-...?   Иә, бұл менің қарындасым.

-...?   Оның аты Майра.

-...?   Ол оқушы.

c) -...?   Бұл менің анам.

-...?   Ол дәрігер.

4.Cümleleri okuyunuz ve Türkçeye çeviriniz.

a)Бұл зауыт. Бұл зауыт па?

Бұл мектеп. Бұл мектеп пе?

Бұл институт. Бұл институт па?

b)Бұл оның ұлы. Бұл оның ұлы ма?

Бұл оның кызы. Бұл оның кызы ма?

Бұл оның досы. Бұл оның досы ма?

5.Soru ve cevabı okuyarak dilimize çeviriniz.

a)-Оның ағасы кім? Ол инженер.

-Оның қарындасы кім? Ол дәрігер.

b)-Ол стедент пе? Иә, студент.

c)-Бұл кімнің галстугі?Бұл оның галстугі.

-Бұл кімнің кофтасы? Бұл оның кофтасы.

-Бұл кімнің көйлегі? Бұл оның көйлегі.

d)-Бұл сіздің қолшатырыңыз ба? Иә, менікі.

-Бұл сіздің бас киіміңіз бе? Жок, менікі емес.

-Бұл сіздің орамалыңыз ба? Иә, менікі.

6. (a) Arkadaşınız sizi ilk kez ziyaret ediyor. Onu ailenizin üyelerine tanıtınız. Aileniz, baba, anne, kız kardeş, erkek kardeş, eşiniz ve oğlunuzdan oluşmaktadır.

Örnek: Танысыңыз! Бұл менің досым Джон, ал бұл менің анам.

Өте қуаныштымын. Әйгерім Маратқызы.

Танысқанымызға қуаныштымын. Джон.

....
....
....
....
....

(b)Aile üyeleriniz hakkında konuşunuz.

Örnek: Бұл менің шешем. Оның аты Әйгерім Маратқызы, ол дәрігер.

....
....
....
....
....

7.Aşağıdaki cümleleri Kazakçaya çeviriniz.

a) -Senin adın nedir?

-Bilal.

-Sen öğrenci misin?

-Evet, öğrenciyim.

b) –Arkadaşın ne?

-O bir mühendis.

-Kazak mı?

-Evet, o Kazak.

c) -Merhaba Muhammet.

-Merhaba Turgut. Lütfen arkadaşım Turgut ile tanışın. Bu benim kız kardeşim Zühre.

-Tanıştığıma memnun oldum. Benim adım Zühre.

-Ben de tanıştığıma memnun oldum. Benim adım Turgut.

....
....
....
....

1.Metne göre soruları cevaplayınız.

a.Бұл Деурен Ермекұлы. Ол кім?

b.Бұл Әйгерім Маратқызы. Ол кім?

c.Бұл Зүхре. Ол кім?

d.Бұл Мухаммет. Ол кім?

e.Бұл Тургут. Ол кім?

2.Kendiniz hakkında konuşunuz.

Сіздің атыңыз қалай? Сіз кімсіз? Сіздің ата анаң (әке мен шеше) кім?

……
……
……
……
……
……………………………

ЗАТ ЕСІМНІҢ СЕПТЕЛУІ / İSMİN HALLERİ

Haller Септіктер	**Sorular** Сұрактар	**Örnekler** Мысалдар
Yalın Hal Атау Септік	**Kim?** Кім? **Ne?**Не?	**Erkek çocuk**Бала **Ev**Үй
-İn Hali Ілік Септік	**Kimin?**Кімнің? **Neyin?**Ненің? **Kimin?**Қай?	**Erkek çocuğun**Баланың **Evin**Үйдің
-E Hali Барыс Сертік	**Kime?**Кімге? **Neye?**Неге? **Nereye?**Қайда?	**Erkek çocuğa**Балаға **Eve**Үйге
-İ Hali Табыс Септік	**Kimi?**Кімді? **Neyi?**Нені?	**Erkek çocuğu**Баланы **Evi**Үйді
-De Hali Жатыс Септік	**Kimde?**Кімде? **Nede?**Неде? **Nere?**Қайда?	**Erkek çocukta**Балада **Evde**Үйде
-Den Hali Шығыс Септік	**Kimden?**Кімнен? **Neden?**Неден? **Nereden?**Қайдан? **Ne zamandan?**Қашаннан?	**Erkek çocuktan**Баладан **Evden**Үйден
-İle Hali Көмектес Септік	**Kimle?**Кіммен? **Neyle?**Немен? **Nasıl?**Қалай?	**Erkek çocukla**Баламен **Evle**Үймен

İSMİN HALLERİ EKLERİ СЕПТІК ЖАЛҒАУЛАРЫ

HALLER Септіктер	**Kelimenin Son Eki** Сөздің соңғы дыбысы	**Hallerin Bitişleri** Септік жалғаулары	**Örnekler** Мысалдар
-Den Hali Атау Септік			
-İn Hali Ілік септік	М, н, ң	Ның Нің	Әлия **-нің** Алма **-ның** Адам **-ның** Өзен **-нің** Қайын**-ның**
	З, ж, р, л, й, у	дың дің	Қыз **-дың** Экипаж**-дың** Көмір **-дің** Үй **–дің** Тау **дың**
	П, ф, к, қ, т, с, ш, щ, Х, ц, ч, б, в, г, д	Тың Тің	Күрек **тің** Сабақ **тың** Педагог **тың** Араб **тың**
-E Hali Барыс Сертік	Р, л, й, у, м, н, ң, з, ж	Ға Ге	Сара **ға** Қыз **ға** Гараж **ға** Үй **ге**
	П, ф, е, к, қ, т, с, ш, щ, х, ц, ч, б, в, г, д	Қа Ке	Сабақ **қа** Погреб **ке** Жүрек **ке**
	1. ve 2. kişi iyelik hali	А	Отаным **а**

	ekleri	E	Елім **е**
	3. kişi iyelik hali ekleri	На Не	Апасы **на** Әкесі **не**
-İ Hali Табыс Септік	Р, л, й, у, м, н, ң, з, ж	Ны ні	Қала **ны** Көше **ні**
	Р, л,й,м, ң, з, ж	Ды ді	Қағаз **ды** Көл **ді**
	П, ф,к, қ, т,с, ш, щ, Х, ц, ч, б, в, г, д	Ты Ті	Кітап **ты** Өшіргіш **ті** Педагог **ты**
	3. kişi iyelik hali ekleri	Н	Қалам **ын** Дәптер **ің**
-De Hali Жатыс Септік	Р, л, й, у, м, н, ң, з, ж	Да де	Қала **да** Қыз **да** Дүкен **де** Гараж **да**
	П, ф,к, қ, т,с, ш, щ, Х, ц, ч, б, в, г, д	Та Те	Қап **та** Погреб **те** Мектеп **те**
	3. kişi iyelik hali ekleri	Нда Нде	Ағасы **нда** Үйі **нде**
-Den Hali Шығыс Септік	З, ж, р, л, й, у	Дан Ден	Қала **дан** Темір **ден** Егеу **ден** Теңіз **ден**
	3. kişi iyelik hali ekleri	Нан Нен	Адам **нан** Орман **нан** Өлең **нен**
	П, ф,к, қ, т,с, ш, щ, Х, ц, ч, б, в, г, д	Тан Тен	Ағаш **тан** Клуб **тан** Мектеп **тен**
-İle Hali Көмектес Септік	Р,л,й,у,м,н,ң	мен	Кәрім **мен** Балға **мен** Жол **мен**
	З, ж	бен	Көз **бен** Қағаз **бен**
	П, ф,к, қ, т,с, ш, щ, Х, ц, ч, б, в, г, д	Пен	Қасық **пен** Сүт **пен** Педагог **пен**

ЖАЙ СЕПТЕУ

HALLER Септіктер	**SORULAR** Сұрақтар	**TEKİL FORM** Жекеше түрі		**ÇOĞUL FORM** Көпше түрі	
-Den Hali Атау Септік	**Кім? Не?** Kim? Ne?	**қыз**	шеге	**қыздар**	Шегелер
-İn Hali Ілік септік	**Кімнің?** Kimin? **Ненің?** Neyin? **Қай?** Kimin?	**қыздың**	шешенің	**қыздардың**	Шегелердің
-E Hali Барыс Сертік	**Кімге?** Kime? **Неге?** Neye? **Қайда?** Nereye?	**қызға**	шешеге	**қыздарда**	шегелерде
-İ Hali Табыс Септік	**Кімді?** Kimi? **Нені?** Neyi?	**Қызды**	шегені	**қыздарды**	шегелерді
-De Hali Жатыс Септік	**Кімде?** Kimde? **Неде?** Nede? **Қайда?** Nerede?	**Қызда**	шегеде	**қыздарды**	Шегелерде
-Den Hali Шығыс Септік	**Кімнен?** Kimden? **Неден?** Neden? **Қайдан?** Nereden? **Қашаннан?** Ne zamandan?	**қыздан**	шегеден	**Қыздардан**	Шегелерден
-İle Hali Көмектес Септік	**Кіммен?** Kimle? **Немен?** Neyle?	**қызбен**	шегемен	**қыздармен**	шегелермен

İYELİK HALLERİ / ТӘУЕЛДІ СЕПТЕУ

HALLER Септіктер	**SORULAR** Сұрақтар	**ÖRNEKLER** **МЫСАЛДАР** **1. Kişi**	**2.Kişi**	**3.Kişi**
-Den Hali Атау Септік	**Кім?** Kim?	Атам Інім	**Атаң** **Атаңыз** **Інің** **Ініңіз**	Атасы Інісі
-İn Hali Ілік септік	**Кімнің?** Kimin?	Атамның Інімнің	**Атаңның** **Атаңыздың** **Ініңіздің** **Ініңізді**	Атасының Інісінің
-E Hali Барыс Сертік	**Кімге?** Kime?	Атама ініме	**Атаңды** **Атаңызды** **Інінді** **Ініңде** **Ініңізді**	Атасына Інісіне
-İ Hali Табыс Септік	**Кімді?** Kimi?	Атамды Інімді	**Атаңды** **Атаңызды** **Ініңізді** **Інінді**	Атасын Інісін
-De Hali Жатыс Септік	**Кімде?** Kimde?	Атамда Інімде	**Атаңда** **Атаңызда** **Ініңде** **ініңізде**	Атасында Інісінде
-Den Hali Шығыс Септік	**Кімнен?** Kimden?	Атамнан інімнен	**Атаңнан** **Атаңыздан** **Ініңізден** **ініңнен**	Атасынан Інісінен ы
-İle Hali Көмектес Септік	**Кіммен?** Kimle?	Атаммен Ініммен	**Атаңмен** **Атаңызбен** **Ініңмен** **Ініңізбен**	Атасымен Інісімен

ЖІКТІК ЖАЛҒАУ / KİŞİ EKLERİ

Kelimenin Son Eki Сөздің соңғы дыбысы	Tekil Form Жекеше түрі Жалғаулар EKLER	мысалдар ÖRNEKLER	Çoğul Form Көпше түрі Жалғаулар EKLER	мысалдар ÖRNEKLER
1. Kişi / BEN				
Р,л,й	**Мын** **Мін**	Мен оқушы мын Мен дәрігер мін	**Сыз** **міз**	Біз оқушы мыз Біз дәрігер міз
З,ж	**Бын** **Бін**	Мен жалғыз бын	**Быз** **біз**	Біз жалғыз быз Біз егіз біз
П,ф,к,қ,т,с	**Пын** **Пін**	Мен студент пін Мен биолог пын	**Пыз** **Піз**	Біз студент піз Біз біолог пыз
2. Kişi				
	Сын **Сыз** **Сің** **Сіз**	Сен ұшқыш сың Сіз ұшқыш сыз Сен әнші сің Сіз әншісіз	**Сындар** **Сыздар** **Сіндер** **Сіздер**	Сендер ұшқыш сындар Сіздер ұшкыш сыздар Сендер әнші сіндер Сіздер енші сіздер
3. Kişi kişisel eke sahip değildir.				

ALIŞTIRMALAR /

1. "Мын, Мін, Мыз, Міз" eklerini ekleyiniz.

Мен мұғалім.... Біз дәрігер.... Біз күшті.....

Мен жаман.... Біз оқушы.... Мен инженер...

2. "Бын, Бін, Быз, Біз"eklerini ekleyiniz.

Біз егіз.... (Bizikiziz.)

Біз сегіз... (Bizsekizkişiyiz.)

Мен сарбаз... (Bensavaşçıyım.)

Біз бәз... (Bizmutluyuz.)

Біз тоғыз... (Bizdokuzkişiyiz.)

3. “Пын, Пін, Пыз, Піз” eklerini ekleyiniz.

Ben jeoloğum.Мен геолог...

Biz genciz. Біз жас...

Biz erkeğiz. Біз жігіт...

Ben başkanım. Мен бастық...

Ben delegeyim.Мен делегат...

Biz askeriz. Біз солдат...

Ben misafirim. Мен қонақ...

OLUMSUZLUK HALİ /БОЛЫМСЫЗ ТҮРІ

Kişi	Tekil	Çoğul
Ben, Biz	Мен балықшы емес пін	Біз балықшы емес піз
Sen, Siz	Сен балықшы емес сін Сіз балықшы емес сіз	Сендер балықшы емес сіндер Сіздер балықшы емес сіздер
O, Onlar	Ол балықшы емес	Олар балықшы емес

KELİMELER

Ат	Ad, isim	**Оқушы**	Öğrenci
Фамилия	Soyisim	**Мектеп**	Okul
Жас	Yaş	**Тәмамдап қалу**	Bitirmek
Отбасы	Aile	**Тарих факультеті**	Tarih Fakültesi
Шеше	Anne	**Өте**	Çok
Әке	Baba	**Тату**	Birleşik
Іні	Küçük erkek kardeş	**Тұру**	Yaşamak
Бар болу	Sahip olmak	**Жақсы көру**	Sevmek
Бухгалтер	Muhasebeci	**Жене**	Ve
Қызмет ету	Çalışmak	**Құрметтеу**	Değer vermek
Мамандык	Meslek	**Көп**	Çok
Бойынша	Boyunca	**Дос**	Dost, arkadaş
Темір ұста	Tesisatçı	**Үй**	Ev
Сынып	Sınıf	**Қашанда**	Daima
Менің атым	Benim adım……	**Думанғатолы**	Gürültülü
Мен... жастамын	Ben …. yaşındayım	**Мен... келеді**	Ben ….. istiyorum.

KAZAKÇA FİLLERDE ZAMANLAR VE ÇEKİMLERİ

FİİLİN ŞİMDİKİ ZAMANI[1]

(Нақ осы шақ)

Bu zaman, içinde bulunulan anda yapılan, süregelen faaliyetleri ifade etmektedir. İki basit ve karmaşık olmak üzere iki şekilde incelenmektedir.

1) Basit şekil, isminden anlaşılacağı üzere basit bir yapıya sahiptir. **Тұру** (durmak), **жүру** (gitmek), **отыру** (oturmak), **жату** (yatmak) olmak üzere 4 adet fiilin yardımı ile şekillenmektedir.

"Жату" fiili şimdiki zamanda **"у"** ekinin atılması ile **"жатыр"** halini alır.

<u>Basit şeklin genel şeması aşağıdaki gibidir:</u>

1 Мен Біз		мын / мін мыз / міз
2 Сен Сендер Сіз Сіздер	тұр, жүр, отыр, жатыр +	сың / сің сыңдар / сіңдер сыз / сіз сыздар / сіздер
3 Ол, Олар		–

Bu tabloda birinci kişi olan Ben ve Biz **(Мен, Біз)** zamirlerinde fiillerin sonları **"бын/бін, пын/пін"** ve **"быз/біз, пыз/піз"** ile bitmediğine dikkat ediniz. Aynı şekilde, bu dört fiil **(тұр, жүр, отыр, жатыр)"р"** harfi ile bitmektedir.Bu harften sonra ise **" мын/мінвемыз/міз"** eklerinde bir tanesi gelmektedir.

Örnekler:

Мен әдемі сарайда тұрмын. – Ben güzel sarayda duruyorum.

Мен жүрмін. – Ben gidiyorum.

Біз әуежайда отырмыз. – Biz havaalanında oturuyoruz.

Біз далада жүрміз. – Biz sokakta gidiyoruz.

Сен кітапханада тұрсың. – Sen kütüphanede duruyorsun.

Сен саябақта жүрсің. – Sen parkta gidiyorsun.

Сендер далада тұрсыңдар. – Siz sokakta duruyorsunuz.

Сендер далада жүрсіңдер. – Siz sokakta gidiyorsunuz.

Сіз мұғалімде отырсыз. – Siz öğretmenin yanında oturuyorsunuz.

Сіз қайда жүрсіз? – Siz nerede gidiyorsunuz?

---

[1] http://kaz-tili.kz/glag1.htm

Сіздер қай көшеде тұрсыздар? – Siz hangi sokakta duruyorsunuz?
Анар диванда жатыр. – Anar divanda yatıyor.
Балалар саябақта жүр. – Çocuklar sokakta gidiyor.

2) Karmaşık şekil, ismi gibi karmaşık bir yapıya sahiptir. İnsanın yukarıda ifade edilen 4 fiilin dışında şarkı söylemek, dinlemek, okumak vb. o anda süregelen faaliyetleri ifade etme sürecinde“**тұру, жүру, отыру, жату** (жатыр)” fiileri yardımcı bir nitelik kazanacaktır.

Karmaşık şeklin genel şeması aşağıdaki gibidir:

<table>
<tr><td>1</td><td>Мен
Біз</td><td rowspan="3">FİİL + ып / іп / п   тұр, жүр, отыр, жатыр +</td><td>мын / мін
мыз / міз</td></tr>
<tr><td>2</td><td>Сен
Сендер
Сіз
Сіздер</td><td>сың / сің
сыңдар / сіңдер
сыз / сіз
сыздар / сіздер</td></tr>
<tr><td>3</td><td>Ол, Олар</td><td>–</td></tr>
</table>

Fiilin mastarından **“у”** eki atılır. Sonrasında **“ып/іп/п”** eklerinden uygun olanı ilave edilir. Nihai olarak ise yardımcı fiil eklenir. Örnek:

Біз хат жазып отырмыз. – Biz mektup yazıyoruz. (Yazıp otururuz)
Мен саябақта қыдырып жүрмін. – Ben Parkta geziyorum. (Gezip giderim)
Мен оқып жатырмын. – Ben okuyorum. (Okuyup yatarım)

Anlaşılacağı üzere kelime sert ise “**ып”,** yumuşak ise **іп** ve kelime sesli harf ile bitiyor ise **“п”** harfi ile bitmektedir.

Сіздер шай ішіп отырсыздар. – Siz çay içiyorsunuz.
Ол ұйықтап жатыр. – O uyuyor.
Мен билеп жүрмін. – O dans ediyor.
Сіз емтиханға дайындалып жатырсыз. – Siz sınava hazırlanıyorsunuz.

Kökü "б" ile biten fiillerde, “б”harfi у harfine dönüşmektedir.
Örnek: (жабу – жауып, табу – тауып, тебу – теуіп).

қою, сою, қүю, жаю, шаю, сүюfiilerindeise “й” harfieklenmektedir.
(қою – қойып, сою – сойып, құю – құйып, сүю – сүйіп).

Тұр yardımcı fiilidurmaişlemigerçekleştirilirse; **жүр**, eğerhareketvarsa; **отыр**, eğeroturulursa;**жатыр** ise, eğeryatmaeylemivarsaeklenmektedir. Buyardımcı fiillerherzamanbirebir çevirilmez. Örneğin; **тұр**yardımcı fiilikısabirzamandilimini, **жүр**birazdahafazlabirsüreyi, **отыр**dahafazlasını, **жатыр**isedahadauzunbirzamaneylemingerçekleştirildiğiniifadeetmektedir.

Örnek:

Сәуле шашын тарап тұр. – Saulesaçlarını tarayıpdurur. (Kısasüreli).
Сәуле шашын тарап жатыр. – Saulesaçlarını tarayıpyatır. (Uzunsüreli).

Жүр yardımcı fiili devam etme ve düzenli faaliyeti ifade etmektedir. (Okumak, Çalışmak vb).**Жатыр** – Bir işle meşgul olma durumunu ifade etmektedir. **Отыр** –Hareketli unsurlarla birlikte kullanılmaktadır.

İstisnalar: Fiiller **бару, келу, апару, әкелу** şu iki ekten birisini almaktadır: **"-а"**veya"**–е"**.
Aşağıdaki fiiller ile **жатыр** fiili kullanılmaktadır.

Достар ауылға бара жатыр. – Arkadaşlar köye gidiyorlar. (Ayrılıyorlar).
Мен саябақтан келе жатырмын. – Ben parktan gidiyorum (Dönüyorum).
Ол кітапты апара жатыр. – O kitabı götürüyor.
Біз қаламдарды әкеле жатырмыз. – Biz kalemleri getiriyoruz.

Olumsuz

Fiilin olumsuz hali iki şekilde yapılmaktadır:

1)Ба/бе, па/пе, ма/ме ekleri ile yapılmaktadır, sonrasında ise-**й**harfi eklenmektedir.

Сен жазбай отырсың. – Sen yazmıyorsun.
Ол ішпей отыр. – O içmiyor.
Мен институтта оқымай жүрмін.– Ben enstitüde okumuyorum.

2)Ған/ген, қан/кен ekleri ve olumsuzluk eki**жоқ**dâhil edilerek oluşturulmaktadır.
"**Ғ**ан/ген, қан/кен" ekleri "тұру, жүру, отыру, жату" yardımcı fiillerinden sonra gelmektedir. Ekleme sonrasında **тұрған, жүрген, отырған, жатқан**şeklini almaktadırlar. Bu yardımcı fiillerin ardından olumsuzluk ifadesi**жоқ**kişilik zamirine göre çekimlenerek gelmektedir.

Сен жазып отырған жоқсың. – Sen yazmıyorsun.
Ол ішіп отырған жоқ. – O içmiyor.
Мен институтта оқып жүрген жоқпын. – Ben enstitüde okumuyorum.
Олар менімен сөйлесіп жатқан жоқ. – Onlar benimle konuşmuyor.

Örnek tablosu:

	жазу	көру	ойнау	қою
Мен	жазып отырмын	көріп тұрмын	ойнап жүрмін	қойып жатырмын
Біз	жазып отырмыз	көріп тұрмыз	ойнап жүрміз	қойып жатырмыз
Сен	жазып отырсың	көріп тұрсың	ойнап жүрсің	қойып жатырсың
Сендер	жазып отырсыңдар	көріп тұрсыңдар	ойнап жүрсіңдер	қойып жатырсыңдар
Сіз	жазып отырсыз	көріп тұрсыз	ойнап жүрсіз	қойып жатырсыз
Сіздер	жазып отырсыздар	көріп тұрсыздар	ойнап жүрсіздер	қойып жатырсыздар
Ол, Олар	жазып отыр	көріп тұр	ойнап жүр	қойып жатыр

Olumsuz fiil:

Мен Біз Сен Сендер Сіз Сіздер Ол, Олар	жазу (1) жазбай отырмын жазбай отырмыз жазбай отырсың жазбай отырсыңдар жазбай отырсыз жазбай отырсыздар жазбай отыр	жазу (2) жазып отырған жоқпын жазып отырған жоқпыз жазып отырған жоқсың жазып отырған жоқсыңдар жазып отырған жоқсыз жазып отырған жоқсыздар жазып отырған жоқ	көру (1) көрмей тұрмын көрмей тұрмыз көрмей тұрсың көрмей тұрсыңдар көрмей тұрсыз көрмей тұрсыздар көрмей тұр	көру (2) көріп тұрған жоқпын көріп тұрған жоқпыз көріп тұрған жоқсың көріп тұрған жоқсыңдар көріп тұрған жоқсыз көріп тұрған жоқсыздар көріп тұрған жоқ

Мен Біз Сен Сендер Сіз Сіздер Ол, Олар	ойнау (1) ойнамай жүрмін ойнамай жүрміз ойнамай жүрсің ойнамай жүрсіңдер ойнамай жүрсіз ойнамай жүрсіздер ойнамай жүр	ойнау (2) ойнап жүрген жоқпын ойнап жүрген жоқпыз ойнап жүрген жоқсың ойнап жүрген жоқсыңдар ойнап жүрген жоқсыз ойнап жүрген жоқсыздар ойнап жүрген жоқ	қою (1) қоймай жатырмын қоймай жатырмыз қоймай жатырсың қоймай жатырсыңдар қоймай жатырсыз қоймай жатырсыздар қоймай жатыр	қою (2) қойып жатқан жоқпын қойып жатқан жоқпыз қойып жатқан жоқсың қойып жатқан жоқсыңдар қойып жатқан жоқсыз қойып жатқан жоқсыздар қойып жатқан жоқ

FİİLİN GEÇİŞ ZAMANI[2]

(Ауыспалы келер шақ)

Fiilin geçiş zamanı iki durumda kullanılmaktadır. Genel faaliyetler hakkında konuşulurken (yaptım, yapıyorum, yapacağım) veya emin olunan gelecekten bahsedildiği duumlarda kullanılmaktadır. Zaman şimdiki ya da gelecek zaman olarak belirlenmektedir. Türkçe de ki geniş zaman kavramı ile ifade edilebilir.

Genel şema:

1	Мен Біз	Fiil + а / е / й +	мын / мін мыз / міз
2	Сен Сендер Сіз Сіздер		сың / сің сыңдар / сіңдер сыз / сіз сыздар / сіздер
3	Ол, Олар		ды / ді

Üçüncü şahıs zamirleri "o" ve "onlar" **ды / ді** eklerini almaktadır.

Birinci tekil ve çoğul şahıs zamirleri "ben" ve "biz" (Мен, Біз) sadece **мын/мін** ve**мыз/міз** eklerini almaktadır. Geçişli zamanın şekillendirilmesi için kelime sertlik ve yumuşaklık durumuna göre "-a" ya da "e" harfini almaktadır.Sert kelime yapısına **"жаз – жаза",** yumuşak kelime yapısına **"кел – келе**" örnekleri verilmektedir.Kelime sesli harfle bitiyor ise, "**-й"** harfi eklenmektedir. Bu durumda verilecek örnek,(сөйле – сөйле**й**) şeklindedir.

Örnek cümleler aşağıdaki gibidir:

Мен жазамын.– Ben yazıyorum.

Сіз диванда ұйықтайсыз.– Siz divanda uyuyorsunuz

Сен қазақша сөйлейсің. – Sen Kazakça konuşuyorsun.

Біз теледидар көреміз. – Biz televizyon izliyoruz.

---

[2] http://kaz-tili.kz/glag2.htm

Сендер қазақ тілін үйренесіңдер. – Siz Kazak dilini öğreniyorsunuz.
Мен сағат алтыда оянамын.– Ben saat altıda uyanıyorum.
Біз сағат сегізде кешкі асты ішеміз. – Biz saat sekizde akşam yemeğini yiyoruz.
Қай пәтерде тұрасыз? – Siz hangi dairede yaşıyorsunuz?
Орысша сөйлейсіз бе? – Siz Rusça konuşuyor musunuz?
Орысша жақсы түсінемін, бірақ нашар сөйлеймін. – Rusçayı iyi anlıyorum ama kötü konuşuyorum.
Сен бос уақытта музыка тыңдайсың ба? – Sen boş zamanında müzik dinliyor musun?
Қазір қайда жұмыс істейсіз?– Siz şimdi nerede çalışıyor sunuz?

Geçiş zamanını ifade edecek üçüncü tekil/çoğul şahıslarda fiillere *"ды/ді"* ekleri getirilmektedir.

Олар емтихан тапсырады. – Onlar sınav veriyor.
Мұрат ылғи киноға барады.– Murat her zaman sinamaya gider.
Сәбит жақсы билейді.– Sabit iyi dans eder.
Ол қай жерде жұмыс істейді? – O nerede çalışıyor?
Алма құймақты немен жақсы көреді?– Alma böreği ne ile sever?
Күзде суық жел соғады. Ағаштың жапырақтары түседі. – Sonbaharda soğuk rüzgâr eser. Ağaçlardan yapraklar düşer.
Көктемде жер жылынады. Далада бәрі гүлдейді. –İlkbaharda yeryüzü ısınır. Sokakta her şey çiçeklenir.

Mastar durumundaki fiilden "у" harfinin kaldırılmasından sonra **"қою, сою, құю, жаю, шаю, сүю"** fiillerine**"-й"** harfi eklenmektedir. Bu durumda geçişli zaman eki olan **"-а"** harfinin **"-я"** harfine dönüştüğü görülmektedir**: я (й+а=я).**

Құямын – Ben koyuyorum**(құй+а+мын)**, **жаямын**– Ben yayıyorum **(жай+а+мын)**

Біз анда қалам қоямыз.– Biz oraya kalem koyuyoruz.

сүю –kelimesi yumuşak olması nedeni ile"**-й"** harfinden sonra **"е"** harfi eklenmektedir:

Мен сені сүйемін.– Ben seni seviyorum.

"**-у" harfinin оқу, есту, ренжу, даму, қобалжу, тану, еру, абыржу fiillerinden kaldırılması sonrasında "-ы" veya "-і" harfi eklenmektedir. Kelimelerin yumuşak ya da sertliğine göre** "**-и**" harfi şekillenmektedir. (оқы, есті, дамы vb.) →**й** (ы+й veya і+й).

қобалжиды – O endişeleniyor (қобалжы+й+ды), ол естиді – O dinliyor (есті+й+ді)

Сен ренжисің– Sen güceniyorsun.

Мен мектепте оқимын.– Ben okulda okuyorum.

Сіз оны танисыз ба? – Siz onu tanıyor musunuz?

Gelecek zamana yönelik kullanılan örnekler aşağıdaki gibidir:

Мен келер жылы жақсы оқимын.– Ben gelecek yıl güzel okuyacağım.
Ол ертең емтихан тапсырады.– O yarın sınav verecek.
Сіздер осы айда үйге ұшасыздар.– Sen bu ayda eve uçacaksın.
Біз бүрсігүні диктант жазамыз.– Biz yarından sonra dikteyi yazacağız.
Сен келер аптадаүйге жүресің.–Sen gelecek hafta eve gideceksin.
Оның бос уақыты қашан болады?– Onun ne zaman boş vakti olacak?
Спектакль сағат қаншада басталады?– Müsamere ne zaman başlayacak?
Ертен не істейміз?–Yarın ne yapacağız?
Сен қандай көйлек киесің?– Sen hangi elbiseyi giyeceksin?
Іссапарда неше күн боласыңдар?– Kaç gün iş seyahatinde olacaksınız?

✔ Konuşma ağzında ve mektup yazarken geçiş zaman fiilinde 1. Tekil şahıs ekinde kısaltma yapılmaktadır. Kısaltma sonrasında,“**мын/мін”** ekleri“**м”** halini almaktadır. Örneğin; біле**мін**=біле**м** (Biliyorum), бере**мін**=бере**м** (Veriyorum), сүйе**мін**=сүйе**м** (Seviyorum).

<u>Olumsuzluk halinde</u>
Fiilin olumsuz halinde olumsuzluk eki olan (**ба/бе, па/пе, ма/ме**) fiilin köküne eklenmektedir. Sonrasında ise “**й”** harfi ve şahıs eki gelmektedir.

Örnekler:
Ол ертең емтихан тапсырмайды.– O yarın sınav vermeyecek.
Сен келер аптадаүйге жүрмейсің.– Sen gelecek hafta eve gitmeyeceksin.
Алқапсыз тау болмайды, Отансыз ер болмайды. – Vadisiz dağ, vatansız er olmaz. (Kazak Atasözü)
Халық та жер тәрізді, - кәрілікті білмейді. – Millet yeryüzü gibidir, yaşlılığı bilmez.
Бүгін футболға бармаймын.– Bugün futbola gitmeyeceğim.
Мен қатты алма жемеймін. – Ben sert elma yemem.
Біз лимонмен шай ішпейміз.–Ben limonlu çay içmiyorum.
Мен оны білмеймін.– Ben onu tanımıyorum.
Бізде ауа райы тамаша. Жаңбыр жаумайды, жел соқпайды. – Bizde hava güzel, yağmur yağmıyor, rüzgâr esmiyor.

қою, сою, құю, сүю, жаю, шаюfiillerinin olumsuzluk eki öncesinde “**-й”** harfi eklenmektedir:

қойма**й**мын – Koymuyorum.

оқу, есту, ренжу, даму, қобалжу, тану, еру, абыржу fiillerinin olumsuzluk eki öncesinde kelimenin ince veya kalın olma durumuna göre “**ы”** veya **“-і”** harfi eklenmektedir.

естімеймін-Duymuyorum**,** **дамымайсыз** – Gelişmiyorsunuz, **танымайды** – Tanımadı

Eğer fiilin kökeni “**-г,- ғ,- б”** harfleri ile bitiyorsa, örneğin, **кешігу** (geç kalmak), **шығу** (çıkmak), **тебу** (binmek), olumsuzluk ekinin dâhil edilmesi ile “**-у”** eki kelimeden çıkarılır ve **“г, ғ, б”** harfleri **“-к, қ, п”** harflerine dönüşür. **Örneğin:**

кешігеді – geç kalır, **кешікпейді** – geç kalmaz
шығады– çıkar, **шықпайды** – çıkmaz
тебеді– biner, **теппейді**– binmez

Soru Durumu
Geçişli zamanın soru durumunun şekillendirilmesi sürecinde 3. Şahıslarda soru sorulması durumunda “**ды/ді”** eki eklenmemektedir**.Örnekler:**

Алма театрға барама?– Alma tiyatroya gider mi?
Ол ертең емтихан тапсырама?– O yarın sınav veriyor mu?
Алмас келер аптада ауылға жүреме? – Almas gelecek hafta köye gidiyor mu?
Ол жұмыстан ерте қайтама? – O işten erken dönüyor mu?
Алма дүкеннен азық-түлік алама? – Alma mağazadan ürünleri alacak mı?
Олар кешке теледидар көреме? – Onlar akşam televizyon seyredecek mi?
Ол таңғы ас дайындайдыма?– O yemek hazırlayacak mı?

✔ Bazen hikâyelerde olay yakın zamanlarda devam ediyor ise geçmiş zaman kipinde ifade edilebilir.

Кішкентай қонақ үйге бір саудагер келеді. – Küçük hastaneye bir tüccar geldi.
Саудагердің тауарлары көп болмайды.– Tüccarın malı çok değildi.

Örnek Tablosu:

	жазу	көру	төлеу	оқу	есту	қою
Мен	жазамын	көремін	төлеймін	оқимын	естимін	қоямын
Біз	жазамыз	көреміз	төлейміз	оқимыз	естиміз	қоямыз
Сен	жазасың	көресің	төлейсің	оқисың	естисің	қоясың
Сендер	жазасыңдар	көресіңдер	төлейсіңдер	оқисыңдар	естисіңдер	қоясыңдар
Сіз	жазасыз	көресіз	төлейсіз	оқисыз	естисіз	қоясыз
Сіздер	жазасыздар	көресіздер	төлейсіздер	оқисыздар	естисіздер	қоясыздар
Ол, Олар	жазады	көреді	төлейді	оқиды	естиді	қояды

Olumsuz:

	жазу	көру	төлеу	оку	есту	қою
Мен	жазбаймын	көрмеймін	төлемеймін	оқымаймын	естімеймін	қоймаймын
Біз	жазбаймыз	көрмейміз	төлемейміз	оқымаймыз	естімейміз	қоймаймыз
Сен	жазбайсың	көрмейсің	төлемейсің	оқымайсың	естімейсің	қоймайсың
Сендер	жазбайсыңдар	көрмейсіңдер	төлемейсіңдер	оқымайсыңдар	естімейсіңдер	қоймайсыңдар
Сіз	жазбайсыз	көрмейсіз	төлемейсіз	оқымайсыз	естімейсіз	қоймайсыз
Сіздер	жазбайсыздар	көрмейсіздер	төлемейсіздер	оқымайсыздар	естімейсіздер	қоймайсыздар
Ол, Олар	жазбайды	көрмейді	төлемейді	оқымайды	естімейді	қоймайды

FİİLLERDE GEÇMİŞ ZAMAN[3]

(Жедел өткен шақ)

Geçmiş zaman oldukça basit bir şekilde biçimlendirilmektedir.

Genel şema:

1	Мен Біз	Fiil + ды/ді ты/ті +	м к / қ
2	Сен Сендер Сіз Сіздер		ң ңдар / ңдер ңыз / ңіз ңыздар / ңіздер
3	Ол, Олар		–

Fiilin mastarında bulunan "**-у**" harfi atılmaktave **"ты/ті"** ekleri dâhil edilmektedir**.**Kelimenin durumuna göre "**-ды/ді"** ekleri de dâhil edilebilir. Sonrasında ise kişilik ekleri dâhil edilmektedir**.**

Мен жаздым. – Ben yazdım.
Мен мектеп бітірдім. – Ben okul bitirdim.
Біз Алматыда тудық. – Biz Almatı'da doğduk.
Біз биледік. – Biz dans ettik.
Сен диванда отырдың. – Sen divanda oturdun.
Олар менімен ақылдасты. – Onlar benimle danıştı.
Сіздер сөйледіңіздер.– Siz konuştunuz.

---

[3] http://kaz-tili.kz/glag3.htm

Ол музыка тыңдады. – O müzik dinledi.
Олар былтыр үйленді. – Onlar geçen sene evlendiler.
Мен досымды сағындым. – Ben arkadaşımı özledim.
Аспанда сұр бұлт жиналды. – Gökyüzünde gri bulutlar toplandı.
Біз жақсы демалдық. – Biz iyi dinlendik.
Сіз дұрыс жауап бердіңіз. – Siz doğru cevap verdiniz.
Алма ас пісірді ме? – Alma yemek pişirdi mi?
Сен кеше футбол ойнадың ба? – Sen dün futbol oynadın mı?
Сен киімінді үтіктедің бе?– Sen elbiseni ütüledin mi?
Бүгін түнде қалай ұйықтадың? – Bugün gece nasıl uyudun?
Сендер кіммен бірге болдыңдар? –Siz kiminle birlikte bulundunuz?
Олар не айтты? – Onlar ne söylediler?
Жақсы жүзуді қайдан үйрендіңдер? – Güzel yüzmeyi nereden öğrenciniz?
Сіздер жексенбіде не істедіңіздер? – Siz Pazar gününde ne yaptınız?

қою, сою, құю, жаю, шаю, сүюfiillerine **“й”**harfi eklenmektedir..
оқу, есту, ренжу, даму, қобалжу, тану, еру, абыржу fiillerine **“ы”** veya**“і”**harfleri kelimeleri yumuşaklık durumuna bakılarak eklenmektedir:

құйды – döktü, қобалжыды – endişelendi, ренжідіңіз – gücendiniz
Мына кітапты қанша күн оқыдыңыз? – Bu kitabı kaç gün okudunuz?

Eğer fiilin kökü mastar halinde iken **“г, ғ, б”** harfleri ile bitiyorsa,[Örneğin; тігу (dikmek), соғу (dövmek), табу (aramak)], **“у”** harfinin atılması sonrasında **“г, ғ, б”** harfleri **“к, қ, п**ve **к”** harfleri ile değiştirilir.Sonrasında ise **“ты/ті”** ekleri ile fiil tamamlanır. Örneğin:

Сен тіктің. – Sen diktin.
Мен соқтым. – Ben vurdum.
Ол тапты.– O buldu.
Кеше мен шаңғы тептім. – Dün ben kayak yaptım. (**тебу** – Kaymak)
Сендер есік жаптыңдар. – Siz kapıyı kapattınız. (**жабу** – Kapatmak)
Сәуле күйеуге шықты ма? – Saule evlendi mi?(**шығу** – Çıkmak)

Olumsuzluk hali:

Fiilin olumsuzluk hali (**ба/бе, па/пе, ма/ме**) ekleri ile yapılmaktadır. Bu ekler fiilin köküne eklenmektedir. Sonrasında geçmiş zaman ekleri gelmektedir. Örnek:

Мен жазбадым.– Ben yazmadım.
Мен мектеп бітірмедім.– Ben okulu bitirmedim.
Біз Алматыда тумадық.– Biz Almatı'da doğmadık.
Біз билемедік. – Biz dans etmedik.
Сен диванда отырмадың.– Sen divanda oturmadın.
Сендер жаппадыңдар. – Siz kapatmadınız.
Сіздер сөйлемедіңіздер.– Siz konuşmadınız.
Ол музыка тыңдамады. – O müziği dinlemedi.
Сіз бұл туралы айтпадыңыз. – Siz bunun hakkında konuşmadınız.
Біз шай ішпедік. – Biz çay içmedik.
Сен жұмыс істемедің. – Sen çalışmadın.
Мен досымнан хат алмадым. – Ben arkadaşımdan mektup almadım.
Сендер кеше үйде болмадыңдар. – Siz dün evde yoktunuz.

Örnek Tablosu:

	жазу	айту	көру	ішу	оқу	есту
Мен	жаздым	айттым	көрдім	іштім	оқыдым	естідім
Біз	жаздық	айттық	көрдік	іштік	оқыдық	естідік
Сен	жаздың	айттың	көрдің	іштің	оқыдың	естідің
Сендер	жаздыңдар	айттыңдар	көрдіңдер	іштіңдер	оқыдыңдар	естідіңдер
Сіз	жаздыңыз	айттыңыз	көрдіңіз	іштіңіз	оқыдыңыз	естідіңіз
Сіздер	жаздыңыздар	айттыңыздар	көрдіңіздер	іштіңіздер	оқыдыңыздар	естідіңіздер
Ол, Олар	жазды	айтты	көрді	ішті	оқыды	естіді

Olumsuz hali:

	жазу	айту	көру	ішу	оқу	есту
Мен	жазбадым	айтпадым	көрмедім	ішпедім	оқымадым	естімедім
Біз	жазбадық	айтпадық	көрмедік	ішпедік	оқымадық	естімедік
Сен	жазбадың	айтпадың	көрмедің	ішпедің	оқымадың	естімедің
Сендер	жазбадыңдар	айтпадыңдар	көрмедіңдер	ішпедіңдер	оқымадыңдар	естімедіңдер
Сіз	жазбадыңыз	айтпадыңыз	көрмедіңіз	ішпедіңіз	оқымадыңыз	естімедіңіз
Сіздер	жазбадыңыздар	айтпадыңыздар	көрмедіңіздер	ішпедіңіздер	оқымадыңыздар	естімедіңіздер
Ол, Олар	жазбады	айтпады	көрмеді	ішпеді	оқымады	естімеді

FİİLLERİN KOŞULLU HALİ[4]

(Шартты рай)

Fiilleri koşullu hale getirmek için fiilin köküne aşağıdaki gibi ek dâhil edilir:

Genel tablo:

<table>
<tr><td>1 Мен
Біз</td><td rowspan="3">Fiil kökü + са/се +</td><td>м
қ / к</td></tr>
<tr><td>2 Сен
Сендер
Сіз
Сіздер</td><td>ң
ңдар / ңдер
ңыз / ңіз
ңыздар / ңіздер</td></tr>
<tr><td>3 Ол, Олар</td><td>–</td></tr>
</table>

Mastar halindeki fiilden “**у**” harfi atılır, “**са/се**” eklenir ve sonrasında ise şahıs zamirleri dâhil edilir:

мен жазсам – Ben yazarsam,   сен барсаң – Sen gelirsen.

Aşağıdaki cümlelerden fiillerin şartlı halini görebilirsiniz:

Сен келсең, мен де келемін. – Sen gelirsen, ben de gelirim.
Мен хат жазсам, ол жауап қайтарады. – Ben mektup yazarsam, o cevap verir.
Емделсеңіз, тез жазыласыз. – Tedavi olursanız, hızlı iyileşirsiniz.
Жаңбыр жауса, қолшатырды ал. – Yağmur yağarsa, şemsiye al.
Ертең қар жауса, күн аязды болады.– Yarın kar yağarsa, gün ayaz olur.
Досың көп болса, жолың да ашылады. – Dostun çok olursa, yolunda açılır. (Kazak Atasözü)

✔ Konuşma dilinde koşullu hale örnek olarak“**шы/ші**” eki fiile eklenmektedir. Birinci kişi ekinde acıma anlamı ifade ederken, ikinci kişilerde dilek anlamını ifade eder**:**

Жазсамшы. – Yazmak gerekti.

Барсаңшы. – Gitsene.

<u>Olumsuz hal:</u>

Olumsuz hal (**ба/бе, па/пе, ма/ме**) ekleri ile yapılmaktadır. Sonrasında ise koşul ifade eden ekler getirilmektedir. Ardından kişi eklerini dâhil etmek gerekmektedir.

Сен бармасаң, мен де бармаймын. – Sen gitmezsen ben de gitmem.
Сіз шақырмасаңыз, біз бармаймыз. – Siz çağırmazsanız biz gelmeyiz.

---

[4] http://kaz-tili.kz/glag4.htm

Örneklerle Tablo:

	жазу	айту	көру	ішу	оқу	есту
Мен	жазсам	айтсам	көрсем	ішсем	оқысам	естісем
Біз	жазсақ	айтсақ	көрсек	ішсек	оқысақ	естісек
Сен	жазсаң	айтсаң	көрсең	ішсең	оқысаң	естісең
Сендер	жазсаңдар	айтсаңдар	көрсеңдер	ішсеңдер	оқысаңдар	естісеңдер
Сіз	жазсаңыз	айтсаңыз	көрсеңіз	ішсеңіз	оқысаңыз	естісеңіз
Сіздер	жазсаңыздар	айтсаңыздар	көрсеңіздер	ішсеңіздер	оқысаңыздар	естісеңіздер
Ол, Олар	жазса	айтса	көрсе	ішсе	оқыса	естісе

Olumsuz:

	жазу	айту	көру	ішу	оқу	есту
Мен	жазбасам	айтпасам	көрмесем	ішпесем	оқымасам	естімесем
Біз	жазбасақ	айтпасақ	көрмесек	ішпесек	оқымасақ	естімесек
Сен	жазбасаң	айтпасаң	көрмесең	ішпесең	оқымасаң	естімесең
Сендер	жазбасаңдар	айтпасаңдар	көрмесеңдер	ішпесеңдер	оқымасаңдар	естімесеңдер
Сіз	жазбасаңыз	айтпасаңыз	көрмесеңіз	ішпесеңіз	оқымасаңыз	естімесеңіз
Сіздер	жазбасаңыздар	айтпасаңыздар	көрмесеңіздер	ішпесеңіздер	оқымасаңыздар	естімесеңіздер
Ол, Олар	жазбаса	айтпаса	көрмесе	ішпесе	оқымаса	естімесе

Fiillerin İstek Hali[5]

(Қалау рай)

Fiillerin istek hali dilek ve niyet anlamı ifade etmektedir:

<u>**Genel Şema:**</u>

<table>
<tr><td>1 Менің
Біздің</td><td rowspan="3">Fiil + ғы / гі
қы / кі +</td><td>м
мыз / міз</td><td rowspan="3">келу</td></tr>
<tr><td>2 Сенің
Сендердің
Сіздің
Сіздердің</td><td>ң
лар/лер+ ің
ңыз / ңіз
лар/лер+ іңыз / іңіз</td></tr>
<tr><td>3 Оның
Олардың</td><td>сы / сі
лар/лер+ ы / і</td></tr>
</table>

Fiilin kökü “**ғы/гі, қы/кі**” eklerini alır. Sonrasında kişi zamirlerini almaktadır.Ardından **“келу”** yardımcı fiili gelmektedir.

<u>**Zamanlara göre;**</u>

Келді – geçmiş zaman hakkında konuşuluyor ise,
Келіп отыр (тұр, жүр) – şimdiki zaman hakkında konuşuluyor ise,
Келеді– gelecek zaman hakkında konuşuluyor ise, kullanılmaktadır.

Шырын ішкің келді. – İçecek içesin geldi. (Geçmişte bir zaman)
Тауға барғыңыз келіп отыр. – Dağa gidesiniz geldi. (Şimdi).
Жатқым келеді. – Koyasım geldi. (Şimdi ve gelecekte).

Konuşma dilinde, iyelik zamirleri (менің, сенің), ve kişilik zamirleri (мен, сен – dilbilgisine ters olmasına rağmen) kullanılmaktadır.

<u>**Örneğin:**</u>

Менің дәрігер болғым келеді (Мен дәрігер болғым келеді). – Benim doktor olasım geldi.
Оның қалам алғысы келді (Ол қалам алғысы келді). – Onun kalem alası geldi.

“қы/кі, ғы/гі” ekleri göre eklenmektedir.

[5] http://kaz-tili.kz/glag5.htm

Diğer örnekler:

Менің еденде отырғым келді. – Yere oturasım geldi.
Оның жауап бергісі келді. – Onun cevap veresi geldi.
Біздің сені көргіміз келіп отыр.– Seni göresimiz geldi.
Сіздің жаңа фильм көргіңіз келіп отыр. – Siz film izlemek istiyorsunuz.
Менің сөйлескім келіп тұр. – Konuşasınız geldi.
Менің диванда жатқым келеді. – Divanda yatasım geldi.
Сенің шай ішкің келеді. – Senin çay içesin geldi.
İkinci ve üçüncü şahıs zamirlerin çoğullarında iyelik eki öncesinde çoğu eki “**лар/лер**” gelmektedir:

Сендердің оқығыларың келді. – Siz öğrenmek istediniz.
Сіздердің ішкілеріңіз келді. – Sizmek içmek istediniz.
Сіздердің киноға барғыларыңыз келе ме? – Sinemaya gitmek istediniz mi?
Олардың киноға барғылары келеді. – Onlar sinemaya gitmek istiyorlar.

Olumsuz Hal:

Fiilin olumsuz hali, olumsuzluk eki **“ме”** ile şekillenmektedir. Bu ek yardımcı fiilin kökünegelmektedir:
келмеді,
келмей отыр (тұр, жүр),
келмейді:

Сенің шырын ішкің келмеді. – Sen içecek içmek istemedin.
Оның қалам алғысы келмей отыр. – O tükenmez kalemi almak istemedi.
Менің жатқым келмейді. – Yatmak istemiyorum (Yatmak niyetinde deği).
Баланың доппен ойнағысы келмейді. – Çocuk topla oynamak istemiyor.

Örnek Tablosu:

	жазу (Geçmiş Zaman)	ішу (Şimdiki Zaman)	айту (Geçişli Zaman)
Менің	жазғым келді	ішкім келіп отыр	айтқым келеді
Біздің	жазғымыз келді	ішкіміз келіп отыр	айтқымыз келеді
Сенің	жазғың келді	ішкің келіп отыр	айтқың келеді
Сендердің	жазғыларың келді	ішкілерің келіп отыр	айтқыларың келеді
Сіздің	жазғыңыз келді	ішкіңіз келіп отыр	айтқыңыз келеді
Сіздердің	жазғыларыңыз келді	ішкілеріңіз келіп отыр	айтқыларыңыз келеді
Оның	жазғысы келді	ішкісі келіп отыр	айтқысы келеді
Олардың	жазғылары келді	ішкілері келіп отыр	айтқылары келеді

Olumsuz:

	жазу (Geçmiş Zaman)	ішу (Şimdiki Zaman)	айту (Geçişli Zaman)
Менің	жазғым келмеді	ішкім келмей отыр	айтқым келмейді
Біздің	жазғымыз келмеді	ішкіміз келмей отыр	айтқымыз келмейді
Сенің	жазғың келмеді	ішкің келмей отыр	айтқың келмейді
Сендердің	жазғыларың келмеді	ішкілерің келмей отыр	айтқыларың келмейді
Сіздің	жазғыңыз келмеді	ішкіңіз келмей отыр	айтқыңыз келмейді
Сіздердің	жазғыларыңыз келмеді	ішкілеріңіз келмей отыр	айтқыларыңыз келмейді
Оның	жазғысы келмеді	ішкісі келмей отыр	айтқысы келмейді
Олардың	жазғылары келмеді	ішкілері келмей отыр	айтқылары келмейді

Fiilin Emir Hali[6]

(Бұйрық рай)

Emir hali konuşma dilinde gereklilik ifade etmektedir.Kazakça öğrenen çocuklara ikinci tekil şahısın emir halini anaokulunda öğretmektedirler: (dur, dön, dans et).

Emir halinin nezaket içeren şeklini ise sonraki dönemlerde öğretmektedirler.İkinci tekil şahsın nazik emir hali, (kitabınızı açınız, konuşmayınız) şeklindedir.

<u>Genel Şema:</u>

1	Мен Біз	Fiil +	йын / йін йық / йік	а/е а/е
2	Сен Сендер Сіз Сіздер		– ндар / ндер ңыз / ңіз ңыздар / ңіздер	 ы/і ы/і ы/і
3	Ол, Олар		сын / сін	

1)1. tekil şahsın emir hali gelecek zaman gibi olmaktadır. Fiilin köküne“**йын/йін**” ekleri getirilmektedir.

Мен тазалайын. – Hadi ben temizliyorum (Ben temizleyeceğim).
Мен ойлайын. – Düşüneyim (Düşüneceğim).
Мен билейін.– Dans edeyim (Dans edeceğim).
Мен жасайын. – Ben yapayım (Yapacağım).
Мен дастарқанды дайындайын.– Ben dostarhan hazırlayacağım.

Fiilin sonuna göre konuşmanın hangi şahıs hakkında olduğu anlaşılmaktadır:

Санайын. – Sanayım.

Алманы жейін. – Elmayı yiyeyim.

Sessiz harflerden sonra sözcük yapısına göre **“а/е”** harfleri eklenmektedir: (**а**йын/**е**йін):

Мен жазайын. – Yazayım. Мен апарайын. – Götüreyim.
Шай ішейін. – Çay içeyim. Нан кесейін. – Ekmek keseyim.
Теледидар көрейін. – Televizyon izleyeyim. Демалайын. – Dinleneyim.

[6]http://kaz-tili.kz/glag6.htm

Ертең кешке телефон соғайын. – Yarın akşam arayayım.
Мен мына дәптерді алайын.– Bu defteri alayım.
Мен суретті шешеме көрсетейін. – Ben resmi babaanneme göstereyim.
Түстен кейін саған келейін. – Yemek sonrası sana geleyim.
Сізден сұрайын, рұқсат па? – Size soru sorayım, mümkün mü?
Сені сағат нешеде күтейін?– Seni saat kaçta bekleyeyim?

Mastar halinden **"у"** harfinin atılması ile **"қою, сою, құю, жаю, шаю, сүю"** fiillerine ek olarak **"й"** harfi gelecektir. Bu nedenle emir kipinin **"айын"** hali **"яйын" (й+айын=яйын)** şeklinde dönüşmektedir.

қояйын –Ben koyayım**(қой+айын), жаяйын** – Yayayım**(жай+айын)**

сүю – yumuşak kelime olduğundan; **й+ейін** şeklinde bir dönüşüm yaşar. Aşağıdaki örnekteki gibi olur:

мен сүйейін – Ben öpeyim.

Mastar halinden "**у" ekinin atılması ile "оқу, есту, ренжу, даму, қобалжу, тану, еру, абыржу, аршу" fiillerine "ы"** ve"**і**" harfleri yumuşaklık ve sertlik durumuna bağlı olarak eklenmektedir; (оқы, есті, дамы vb.). Bu nedenle, emir kipi için eklenen "**йын** (ы+йын)" kalıbı, "**иын**" haline dönüşmektedir. Eğer kelime yumuşak ise (і+йін=**иін**) şeklinde gelişmektedir.

оқиын – Okuyayım (оқы+йын), ренжиін – Darılayım (ренжі+йін)

Emir kipindeki 1. Çoğul şahıs ile 1. Tekil şahıs arasında kelime sonunda bulunan harfin farklı olması durumu bulunmaktadır. **"н"** harfinin yerine **"қ"**harfi gelmektedir. Kelimenin yumuşak olması durumunda ise "к" harfi kelime sonuna getirilmektedir.

Біз жинайық. – Biz toplayalım.
Біз жейік.– Biz yiyelim.
Қазір кездесейік.– Şimdi görüşelim.
Дастарқан жасайық.– Dastarhan hazırlayalım.
Мақаланы жазайық.– Makaleyi yazalım.
Ойлайық.– Düşünelim.
Демалайық.– Dinlenelim.
Теледидар көрейік.– Televizyon izleyelim.
Алманың туған күніне сурет сыйлайық.– Alma'nın doğum gününde resim hediye edelim.
Шешеме үй тазалауға көмектесейік.– Annemize evi düzenlemek için yardım edelim.
Демалыс күні тауға шығайық, демалайық. – Hafta sonu dağa çıkalım, dinlenelim.
Онымен бірге әңгімелесейік. – Onunla birlikte konuşalım

2)2. şahıs zamirindeki emir kipleri oldukça sık kullanılmaktadır. Bu durum bizim diğerlerini kumanda etmeyi sevdiğimize işaret etmektedir. ☺ Tekil halinde son ek yoktur ve genel olarak şahıs zamiri “**сен”** kullanılmamaktadır.

Тоқта. – Dur!
Нан кес.– Ekmek kes!
Сурет сал.– Resim çiz!
Терезені жу.– Camı yıka!
Би биле.– Dans et!
Демал.– Dinlen!
Қазақша айт. – Kazakça konuş!
Жауап бер. – Cevap ver!
Орындықты апар. – Sandalyeyi götür!
Алма же.– Elma ye!
Қайратты шақыр.– Kayrat’ı çağır!
Сен ертең кел. – Sen yarın gel!

“қою, сою, құю, жаю, шаю, сую” fiillerinde **“й”** harfini eklemek gerekmektedir.

жай – yay!

қой – koy!

“оқу, есту, ренжу, даму, қобалжу, тану, еру, абыржу, аршу” fiillerinde **“ы”** veya **“і”** harfleri eklenmektedir. Kelimenin yumuşak ve sertlik durumuna göre uygun ek ilave edilir:

оқы– oku! **таны** – tanı! **есті** – dinle!
Картоптың қабығын аршы. – Patatesin kabuğunu soy.

Çoğul isimlerin son eki olan **“ңдар/ңдер”** kelimenin yumuşak ve şertlik durumuna göre eklenmektedir. Bu eklere uygunluk durumuna göre **“ы/і” (ыңдар/іңдер)** sesli harflerinden birisi getirilmektedir.

Барыңдар.– Gidiniz. **Кіріңдер.**– Giriniz. **Жазыңдар.** – Yazınız. **Қазақша айтыңдар.**– Kazakça konuşunuz. **Орындықты апарыңдар.** –Sandalyeyi götürünüz.	**Би билеңдер.** – Dans ediniz. **Дастарқан жасаңдар.** – Dastarhan hazırlayınız.**Терезені жуыңдар.**– Camı yıkayınız. **Жауап беріңдер.**– Cevap veriniz.

<u>İkinci Şahıs Zamirlerinde Nezaket Hali</u>

İkinci tekil şahsa yönelik emir kipinde nezaket hali çerçevesinde **“ңыз/ңіз”** ekleri gelmektedir. Eğer kelime sesli harf ile bitiyor ise **“ы/і”** harfleri kaynaşarak**(ыңыз/іңіз)** şeklini almaktadır.

Би билеңіз. – Dans ediniz.
Дастарқан жасаңыз.– Dastarhan hazırlayınız.
Терезені жуыңыз. –Pencereyi yıkayınız.
Жауап беріңіз.– Cevap veriniz.
Қазақша айтыңыз. – Kazakça konuşunuz.
Орындықты апарыңыз. – Sırayı götürünüz.
Сақ болыңыз.– Dikkatli olunuz.
Құжаттарыңызды беріңіз.– Belgelerinizi veriniz.
Бүгін бізге қонаққа кіріңіз. – Bugün bize misafirliğe geliniz.

Çoğul kelimelerde nezaket hali çoğul ekinin durumuna göre şekillenmektedir:

Би билеңіздер.– Dans ediniz.
Дастарқан жасаңыздар. – Dastarhan hazırlayınız.
Терезені жуыңыздар.– Pencereyi yıkayınız.
Жауап беріңіздер. – Cevap veriniz.
Қазақша айтыңыздар.–Kazakça konuşunuz.
Орындықты апарыңыздар.– Sırayı götürünüz.
Бір-біріңізді қадірлеңіздер.– Bir birinize değer veriniz.

3)3. Tekil ve çoğul kişi zamirlerinin emir kipinde **“сын/сін”** ekleri gelmektedir:

Ол гүл әкелсін.– O çiçek getirsin.
Серік хат жазсын.– Serik mektup yazsın.
Жұмыртқаны жесін.– O yumurta yesin.
Ойыншықтарды жинасын.– O oyuncağı götürsün.
Олар диванда жатсын.– Onlar divanda yatsın.
Демалсын.– Dinlensin.
Еңбегіңіз табысты болсын.– İşiniz başarılı olsun.

✔ “шы/ші” ekleri emir kipini yumuşatma amacı ile kullanılmaktadır:

Мен жасайыншы. – Ben hazırlayayım (lütfen).
Кездесейікші.– Görüşelim (lütfen).
Нан кесші.– Ekmek kes (lütfen).
Би билеңдерші. – Dans ediniz (lütfen).
Маған Алманың телефонын беріңізші.– Bana Alma’nın telefonunu veriniz (lütfen).
Мені тыңдаңызшы.– Beni dinleyiniz (lütfen).
Басқа біреуден сұраңызшы.– Başka birine sorunuz (lütfen).

Жауап беріңізші. – Cevap veriniz (lütfen).
Қазақша айтыңыздаршы. – Kazakça konuşunuz (lütfen).
Ойыншықтарды жинасыншы. – O oyuncakları alsın (lütfen).
Олар диванда жатсыншы.– Onlar divanda yatsınlar (lütfen).

Olumsuz:

Olumsuz hal olumsuzluk eki olan **(ба/бе, па/пе, ма/ме)** eklerinin yardımları ile şekillenmektedir. Bu ekler fiilin kökü ile birleşmektedir. Sonrasında ise emir ekleri gelmektedir:

Мен жазбайын. – Ben yazmayayım.
Демалмайық.– Dinlenmeyelim.
Оқыма.– Okuma.
Жеме. – Yeme.
Сабаққа кешікпе. – Derse geç kalma.
Есік ашпа.– Kapıyı açma.
Теледидар көрмеңдер.– Televizyon izleme.
Кірмеңдер.– Girme.
Тоқтамаңдар.– Durmayınız.
Бізді күтпеңіз.– Bizi beklemeyiniz.
Бұл туралы ойламаңыз. – Bunun hakkında düşünmeyiniz.
Терезені жумаңыз. – Pencereyi açmayınız.
Сөйлеспеңіздерші. – Konuşmayınız (lütfen).
Орындықта отырмасын.– Sıraya oturmasın.
Олар би билемесін.– Onlar dans etmesin.

Örnek tablosu:

	жазу	беру	төлеу	оқу	есту	қою
Мен	жазайын	берейін	төлейін	оқиын	естиін	қояйын
Біз	жазайық	берейік	төлейік	оқиық	естиік	қояйық
Сен	жаз	бер	төле	оқы	есті	қой
Сендер	жазыңдар	беріңдер	төлеңдер	оқыңдар	естіңдер	қойыңдар
Сіз	жазыңыз	беріңіз	төлеңіз	оқыңыз	естіңіз	қойыңыз
Сіздер	жазыңыздар	беріңіздер	төлеңіздер	оқыңыздар	естіңіздер	қойыңыздар
Ол, Олар	жазсын	берсін	төлесін	оқысын	естісін	қойсын

<u>Olumsuz hali:</u>

	жазу	беру	төлеу	оқу	есту	қою
Мен	жазбайын	бермейін	төлемейін	оқымайын	естімейін	коймайын
Біз	жазбайық	бермейік	төлемейік	оқымайық	естімейік	коймайық
Сен	жазба	берме	төлеме	оқыма	естіме	койма
Сендер	жазбаңдар	бермеңдер	төлемеңдер	оқымаңдар	естімеңдер	коймаңдар
Сіз	жазбаңыз	бермеңіз	төлемеңіз	оқымаңыз	естімеңіз	коймаңыз
Сіздер	жазбаңыздар	бермеңіздер	төлемеңіздер	оқымаңыздар	естімеңіздер	коймаңыздар
Ол, Олар	жазбасын	бермесін	төлемесін	оқымасын	естімесін	коймасын

FİİLLERDE TAHMİNİ GELECEK ZAMAN[7]

(Болжалды келер шақ)

Muhtemel gerçekleşecek olan olayı ifade etmek için bu zaman kullanılır. **“ар/ер/р”** eklerinden faydalanılır. **“ар/ер”** ekleri kelimenin sert ve yumuşaklık ifade etmesine göre gelmektedir. Sesli harflerle biten kelimelere ise **“р”** harfi gelmektedir. Sonrasında ise şahıs zamirleri gelmektedir.

<table>
<tr><td>1 Мен
Біз</td><td rowspan="3">Fiil + ар / ер / р +</td><td>мын / мін
мыз / міз</td></tr>
<tr><td>2 Сен
Сендер
Сіз
Сіздер</td><td>сың / сің
сыңдар / сіңдер
сыз / сіз
сыздар / сіздер</td></tr>
<tr><td>3 Ол, Олар</td><td>–</td></tr>
</table>

Örnekler:

Мен ертең дүкенге барармын. – Ben yarın dükkâna (muhtemelen) geleceğim. (gelirim)
Мен жазармын. – Ben (muhtemelen) yazacağım. (yazarım)
Сен айтарсың. – Sen (muhtemelen) söyleyeceksin. (söylersin)
Ол көрер. – O (muhtemelen) görecektir. (görür)
Сіз демаларсыз. – Siz (muhtemelen) dinleceneksiniz. (dinlenirsiniz)
Біз жазда демалуға барармыз. – Biz (muhtemelen) yazın dinlenmeye gideceğiz. (gideriz)
Сіздер мәтінді аударарсыздар. – Siz (muhtemelen) metni tercüme edeceksiniz. (edersiniz)
Қонақтар сағат алтыда келер. – Misafirler (muhtemelen) saat altıda gelecekler. (gelirler)

[7] http://kaz-tili.kz/glag7.htm

Olumsuz hali:

Olumsuzluk hali (**ба/бе, па/пе, ма/ме**) eklerinin yardımı ile gerçekleştirilmektedir. Bu ekler fiilin köküne eklenmektedir. Sonrasında "**с**" eki gelmektedir.Sonrasında 1. tekil şahıs için"**пын/пін**" ekleri gelmekte iken,1. çoğul şahıs için "**пыз/піз**" ekleri gelmektedir.

Мен ертең дүкенге бармаспын. – Ben yarın dükkâna (muhtemelen) gitmeyeceğim.
Сіздер мәтінді аудармассыздар. – Siz (muhtemelen) metni tercüme etmeyeceksiniz.
Ол көрмес. – O (muhtemelen) görmeyecek.
Сіз демалмассыз. – Siz (muhtemelen) dinlenmeyeceksiniz.
Біз жазда демалуға бармаспыз.– Biz yazın dinlenmeye (muhtemelen) gitmeyeceğiz.
Жан сабаққа келмес, себебі ол аурып жатыр. – (Muhtemelen) Jan derse gelmeyecek, sebebi ise o hastadır.

Örnek Tablosu:

	<u>жазу</u>	<u>көру</u>	<u>ойнау</u>	<u>төлеу</u>
Мен	жазармын	көрермін	ойнармын	төлермін
Біз	жазармыз	көрерміз	ойнармыз	төлерміз
Сен	жазарсың	көрерсің	ойнарсың	төлерсің
Сендер	жазарсыңдар	көрерсіңдер	ойнарсыңдар	төлерсіңдер
Сіз	жазарсыз	көрерсіз	ойнарсыз	төлерсіз
Сіздер	жазарсыздар	көрерсіздер	ойнарсыздар	төлерсіздер
Ол, Олар	жазар	көрер	ойнар	төлер

Olumsuz hali:

	<u>жазу</u>	<u>көру</u>	<u>ойнау</u>	<u>төлеу</u>
Мен	жазбаспын	көрмеспін	ойнамаспын	төлемеспін
Біз	жазбаспыз	көрмеспіз	ойнамаспыз	төлемеспіз
Сен	жазбассың	көрмессің	ойнамассың	төлемессің
Сендер	жазбассыңдар	көрмессіңдер	ойнамассыңдар	төлемессіңдер
Сіз	жазбассыз	көрмессіз	ойнамассыз	төлемессіз
Сіздер	жазбассыздар	көрмессіздер	ойнамассыздар	төлемессіздер
Ол, Олар	жазбас	көрмес	ойнамас	төлемес

NİYETLENİLEN GELECEK ZAMAN[8]

(Мақсатты келер шақ)

Bu zaman ifadesinde bir eylemin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.**“бақ/бек, пақ/пек, мақ/мек”** eklerinin yardımı ile gerçekleştirilmektedir. Sonrasında ise şahıs ekleri gelmektedir.

<table>
<tr><td>1</td><td>Мен
Біз</td><td rowspan="3">Fiil + бақ / бек
пақ / пек
мақ / мек +
(шы / ші)</td><td>пын / пін (мын / мін)
пыз / піз (мыз / міз)</td></tr>
<tr><td>2</td><td>Сен
Сендер
Сіз
Сіздер</td><td>сың / сің
сыңдар / сіңдер
сыз / сіз
сыздар / сіздер</td></tr>
<tr><td>3</td><td>Ол, Олар</td><td>–</td></tr>
</table>

Bütün ekler**“қ”** ya da**“к”** harfi ile bitmektedir. Sonrasında, tekil şahıs için **“пын/пін”** ekleri gelirken, çoğul şahıslar için **“пыз/піз”** ekleri gelmektedir. Örnekler:

Мен жазбақпын. – Ben yazmayı düşünüyorum.
Сен айтпақсың.– Sen konuşmak istiyorsun.
Ол сөйлемек.– O söyleme niyetinde.
Сіз демалмақсыз. – Siz dinlenmek istiyorsunuz.
Біз қазақ тіліне көп дайындалмақпыз. – Biz Kazakçaya çok hazırlanmaktayız.
Сендер теледидар көрмексіңдер. – Siz televizyon izleme niyetindesiniz.
Мен күнде саябақта қыдырмақпын. – Ben gündüz parkta gezmeyi planlıyorum.
Біз мейрамханада тамақ ішпекпіз. – Biz restoranda yemek yemeyi düşünüyoruz.

“бақ/бек, пақ/пек, мақ/мек” eklerinin yanında **“шы/ші”** ekleri de fiile eklenebilir. Bu durum eylemin gerekliliğini ifade etmektedir. Sonrasında birinci şahıslar için**“мын/мін, мыз/міз”** ekleri getirilmektedir.

Астанада мен Алмамен кездеспекшімін. – Astana’da ben Alma ile görüşmeyi planlıyorum.
Ертең біз сабақ оқымақшымыз. – Yarın biz ders okumayı planlıyoruz.

<u>Olumsuz Hali:</u>
Olumsuzluk hali, **“емес”** olumsuzluk ekine şahıs ekleri getirilerek oluşturulmaktadır. Sonrasında **“пын/пін”** ekleri tekil şahıs için, **“пыз/піз”**ekleri ise çoğul şahıs için eklenmektedir.

Мен жазбақ емеспін.– Yazmayı planlamıyorum.
Сен айтпақ емессің. – Sen konuşmak istemezsin.
Ол сөйлемек емес. – O konuşma niyetinde değil.
Сіз демалмақ емессіз. – Siz dinleme niyetinde değilsiniz.
Біз қазақ тіліне көп дайындалмақ емеспіз. –Biz Kazakçaya hazırlanma niyetinde değiliz.

---
[8] http://kaz-tili.kz/glag8.htm

Сендер теледидар көрмек емессіңдер. – Biz televizyon izleme niyetinde değiliz.

<u>Örnek Tablosu:</u>

	жазу	ішу	төлеу	оқу
Мен	жазбақпын	ішпекпін	төлемекпін	оқымақпын
Біз	жазбақпыз	ішпекпіз	төлемекпіз	оқымақпыз
Сен	жазбақсың	ішпексің	төлемексің	оқымақсың
Сендер	жазбақсыңдар	ішпексіңдер	төлемексіңдер	оқымақсыңдар
Сіз	жазбақсыз	ішпексіз	төлемексіз	оқымақсыз
Сіздер	жазбақсыздар	ішпексіздер	төлемексіздер	оқымақсыздар
Ол, Олар	жазбақ	ішпек	төлемек	оқымақ

	жазу	ішу	төлеу	оқу
Мен	жазбақшымын	ішпекшімін	төлемекшімін	оқымақшымын
Біз	жазбақшымыз	ішпекшіміз	төлемекшіміз	оқымақшымыз
Сен	жазбақшысың	ішпекшісің	төлемекшісің	оқымақшысың
Сендер	жазбақшысыңдар	ішпекшісіңдер	төлемекшісіңдер	оқымақшысыңдар
Сіз	жазбақшысыз	ішпекшісіз	төлемекшісіз	оқымақшысыз
Сіздер	жазбақшысыздар	ішпекшісіздер	төлемекшісіздер	оқымақшысыздар
Ол, Олар	жазбақшы	ішпекші	төлемекші	оқымақшы

<u>Olumsuz Hal:</u>

	жазу	ішу	төлеу	оқу
Мен	жазбақ(шы) емеспін	ішпек(ші) емеспін	төлемек(ші) емеспін	оқымақ(шы) емеспін
Біз	жазбақ(шы) емеспіз	ішпек(ші) емеспіз	төлемек(ші) емеспіз	оқымақ(шы) емеспіз
Сен	жазбақ(шы) емессің	ішпек(ші) емессің	төлемек(ші) емессің	оқымақ(шы) емессің
Сендер	жазбақ(шы) емессіңдер	ішпек(ші) емессіңдер	төлемек(ші) емессіңдер	оқымақ(шы) емессіңдер
Сіз	жазбақ(шы) емессіз	ішпек(ші) емессіз	төлемек(ші) емессіз	оқымақ(шы) емессіз
Сіздер	жазбақ(шы) емессіздер	ішпек(ші) емессіздер	төлемек(ші) емессіздер	оқымақ(шы) емессіздер
Ол, Олар	жазбақ(шы) емес	ішпек(ші) емес	төлемек(ші) емес	оқымақ(шы) емес

ÖNCEKİ GEÇMİŞ ZAMAN[9]

(Бұрынғы өткен шақ)

Önceki geçmiş zaman, geçmişte yapılan, yapıldığından emin olunan faaliyetleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Konuşan kişinin emin olması durumunu da ifade etmektedir. Bu zaman ifadesi **“қан/кен”** ya **“ған/ген”** eklerinin ilavesi ile gerçekleştirilmelidir. Sonrasında ise şahıs ekleri eklenmektedir.

<table>
<tr><td>1</td><td>Мен
Біз</td><td rowspan="3">Fiil + ған / ген
қан / кен +</td><td>мын / мін
быз / біз</td></tr>
<tr><td>2</td><td>Сен
Сендер
Сіз
Сіздер</td><td>сың / сің
сыңдар / сіңдер
сыз / сіз
сыздар / сіздер</td></tr>
<tr><td>3</td><td>Ол, Олар</td><td>–</td></tr>
</table>

<u>Örnekler:</u>

Мен дүкенге барғанмын. – Ben dükkâna gittim.
Сен далада тұрғансың. – Sen sokakta durdun.
Біз үйде болғанбыз. – Biz evdeydik.
Сіз тамашаән айтқансыз. – Siz mükemmel şarkı söylediniz.
Ол былтыр көшкен. – O geçen yıl göçtü.
Жұмыс жексенбіде аяқталған. – İş pazar günü gerçekleştirildi.

“қою, сою, құю, жаю, шаю, сүю” fiillerindeek olarak **“й”** harfi kullanılmaktadır. (**жайған** – Yaydı, **қойған** – Koydu).
“оқу, есту, ренжу, даму, қобалжу, тану, еру, абыржу” fiilerinde ise **“ы”** veya **“і”** harflerinden biri eklenmektedir. Kelimenin yumuşak ve sert olması durumuna göre şekillenmektedir: **оқыған –** okudu, **таныған –** tanıdı, **естіген** – dinledi.

---

[9] http://kaz-tili.kz/glag9.htm

Olumsuz Hali:

Olumsuzluk hali önceki geçmiş zaman için iki şekilde gerçekleştirilmektedir:

1) Olumsuzluk ekleri (ба/бе, па/пе, ма/ме) fiil kökenine eklenmektedir. Sonrasında kişi ekleri gelmektedir.

Мен дүкенге бармағанмын.– Ben dükkâna gitmedim.
Сен далада тұрмағансың. – Sen sokakta durmadın.
Сіз тамаша əн айтпағансыз. – Siz mükemmel şarkı söylemediniz.
Ол былтыр көшпеген. – O geçen sene göçmedi.

2) **“жоқ”** ve **“емес”** olumsuzluk eklerinin yardımı ile gerçekleştirilmektedir. Şahıs ekleri olumsuzluk eklerine eklenmektedir.**“жоқ”** ve **“емес”** kelimelerine birinci tekil şahıs için **“пын/пін”** ekleri gelirken, birinci çoğul şahıs için**“пыз/піз”** ekleri dâhil edilmektedir.

Мен дүкенге барған емеспін. –Ben dükkâna gitmedim.
Сен далада тұрған жоқсың. – Sen sokakta durmadın.
Сіз тамаша əн айтқан жоқсыз. – Siz mükemmel şarkı söylemediniz.
Ол былтыр көшкен жоқ.– O geçen sene göçmedi.

(**емес –жоқ** kavramından daha güçlü bir olumsuz ifadesi içermektedir.)

Örnek Tablosu:

	жазу	айту	көру	ішу	оқу	есту
Мен	жазғанмын	айтқанмын	көргенмін	ішкенмін	оқығанмын	естігенмін
Біз	жазғанбыз	айтқанбыз	көргенбіз	ішкенбіз	оқығанбыз	естігенбіз
Сен	жазғансың	айтқансың	көргенсің	ішкенсің	оқығансың	естігенсің
Сендер	жазғансыңдар	айтқансыңдар	көргенсіңдер	ішкенсіңдер	оқығансыңдар	естігенсіңдер
Сіз	жазғансыз	айтқансыз	көргенсіз	ішкенсіз	оқығансыз	естігенсіз
Сіздер	жазғансыздар	айтқансыздар	көргенсіздер	ішкенсіздер	оқығансыздар	естігенсіздер
Ол, Олар	жазған	айтқан	көрген	ішкен	оқыған	естіген

Olumsuzluk Hali:

	жазу (1)	жазу (2)	айту (1)	айту (2)
Мен	жазбағанмын	жазған жоқпын	айтпағанмын	айтқан жоқпын
Біз	жазбағанбыз	жазған жоқпыз	айтпағанбыз	айтқан жоқпыз
Сен	жазбағансың	жазған жоқсың	айтпағансың	айтқан жоқсың
Сендер	жазбағансыңдар	жазған жоқсыңдар	айтпағансыңдар	айтқан жоқсыңдар
Сіз	жазбағансыз	жазған жоқсыз	айтпағансыз	айтқан жоқсыз
Сіздер	жазбағансыздар	жазған жоқсыздар	айтпағансыздар	айтқан жоқсыздар
Ол, Олар	жазбаған	жазған жоқ	айтпаған	айтқан жоқ

	көру (1)	көру (2)	оқу (1)	оқу (2)
Мен	көрмегенмін	көрген жоқпын	оқымағанмын	оқыған жоқпын
Біз	көрмегенбіз	көрген жоқпыз	оқымағанбыз	оқыған жоқпыз
Сен	көрмегенсің	көрген жоқсың	оқымағансың	оқыған жоқпың
Сендер	көрмегенсіңдер	көрген жоқсыңдар	оқымағансыңдар	оқыған жоқсыңдар
Сіз	көрмегенсіз	көрген жоқсыз	оқымағансыз	оқыған жоқсыз
Сіздер	көрмегенсіздер	көрген жоқсыздар	оқымағансыздар	оқыған жоқсыздар
Ол, Олар	көрмеген	көрген жоқ	оқымаған	оқыған жоқ

AÇIK OLMAYAN ÖNCEKİ GEÇMİŞ ZAMAN[10]

(Бұрынғы өткен шақ)

Açık olmayan önceki geçmiş zaman fiilin uzun bir dönem önce gerçekleştirilmesi ve kişinin bu durumun şahidi olmadığı bir durumu ifade etmektedir. Türkçede olan **–mişli geçmiş zaman** bu zamana denk sayılabilir.Bu zaman diliminde eylemin gerçekleştiği konusunda bir kesinlik bulunmamaktadır.**"ып/іп/п"** ekleri ve sonrasında kişi eklerinin eklenmesi ile oluşturulmaktadır.

1	Мен Біз	Fiil + ып / іп / п +	пын / пін пыз / піз
2	Сен Сендер Сіз Сіздер		сың / сің сыңдар / сіңдер сыз / сіз сыздар / сіздер
3	Ол, Олар		ты / ті

Örnekler:

Ол өзінің досымен кездесіпті. – O kendi arkadaşı ile görüşmüş.
Сен жазда Алматыда болыпсың. – Sen Almatı'da bulunmuşsun.
Сіздер емтиханға көп дайындалыпсыздар. – Siz sınava çok hazırlanmışsınız.
Сендер былтыр мектеп бітіріпсіңдер. – Siz geçen sene okula girmişsiniz.
Біз мына үйде тұрыппыз. – Biz bu evde durmuşuz.
Мен кеше дүкенге барыппын. – Ben dün dükkâna gitmişim.
Мен оны көріппін. – Ben onu görmüşüm.   .
Сенің отбасың Астанаға көшіпті. – Senin ailen Astana'ya göçmüş.

[10] http://kaz-tili.kz/glag10.htm

Olumsuz Hali:

Olumsuzluk hali için **"ба/бе, па/пе, ма/ме"** ekleri fiil köküne eklenmektedir. Sonrasında**"п"** harfi ve şahıs ekleri dâhil edilmektedir.

Ол өзінің досымен кездеспепті.– O, kendi arkadaşı ile görüşmemiş.
Сен жазда Алматыда болмапсың. – Sen Almatı'da bulunmamışsın.
Сендер былтыр мектеп бітірмепсіңдер. – Siz geçen yıl okula girmemişsin.
Біз мына үйде тұрмаппыз. – Biz bu evde durmamışız.
Сенің отбасың Астанаға көшпепті. – Senin ailen Astana'ya göçmemiş.

Örneklerle Tablo:

	жазу	көру	ойнау	оқу	қою
Мен	жазыппын	көріппін	ойнаппын	оқыппын	қойыппын
Біз	жазыппыз	көріппіз	ойнаппыз	оқыппыз	қойыппыз
Сен	жазыпсың	көріпсің	ойнапсың	оқыпсың	қойыпсың
Сендер	жазыпсыңдар	көріпсіңдер	ойнапсыңдар	оқыпсыңдар	қойыпсыңдар
Сіз	жазыпсыз	көріпсіз	ойнапсыз	оқыпсыз	қойыпсыз
Сіздер	жазыпсыздар	көріпсіздер	ойнапсыздар	оқыпсыздар	қойыпсыздар
Ол, Олар	жазыпты	көріпті	ойнапты	оқыпты	қойыпты

Olumsuzluk Hali:

	жазу	көру	ойнау	оқу	қою
Мен	жазбаппын	көрмеппін	ойнамаппын	оқымаппын	қоймаппын
Біз	жазбаппыз	көрмеппіз	ойнамаппыз	оқымаппыз	қоймаппыз
Сен	жазбапсың	көрмепсің	ойнамапсың	оқымапсың	қоймапсың
Сендер	жазбапсыңдар	көрмепсіңдер	ойнамапсыңдар	оқымапсыңдар	қоймапсыңдар
Сіз	жазбапсыз	көрмепсіз	ойнамапсыз	оқымапсыз	қоймапсыз
Сіздер	жазбапсыздар	көрмепсіздер	ойнамапсыздар	оқымапсыздар	қоймапсыздар
Ол, Олар	жазбапты	көрмепті	ойнамапты	оқымапты	қоймапты

GEÇİŞLİ GEÇMİŞ ZAMAN[11]

(Ауыспалы өткен шақ)

Geçişli geçmiş zaman, süregelen, tekrar eden geçmişteki eylemleri ifade etmektedir. **"атын/етін"** ve **"йтын/йтін"** eklerinin fiil köküne dâhil edilmesi ile oluşturulmaktadır. Sonrasında kişilik ekleri getirilmektedir.

1 Мен Біз	Fiil	+ атын / етін йтын / йтін +	мын / мін быз / біз
2 Сен Сендер Сіз Сіздер			сың / сің сыңдар / сіңдер сыз / сіз сыздар / сіздер
3 Ол, Олар			–

Örnekler:

Біз мына үйде тұратынбыз. – Biz bu evde durduk.
Сендер үйде отыратынсыңдар. – Siz evde oturdunuz.
Ол теледидар көретін. – O televizyonu izledi.
Сіз кітаптарды балаларға беретінсіз. – Siz kitapları çocuklara verdiniz.
Мен көп ауыр жұмыс істейтінмін. – Ben birçok ağır işi yaptım.
Сен диванда ұйықтайтынсың. – Sen divanda yattın.

"**қою, сою, қүю, жаю, шаю" fiillerine "**й+атын=**ятын" şeklinde eklenilmektedir**. (қоятын – koydu, жаятын – yaydı).
"сүю" fiiline – й+етін şeklinde eklenilmektedir. (мен сүйетінмін – bensevdim).
"**оқу, есту, ренжу, даму, қобалжу, тану, еру, абыржу" fiillerine** "**ы" veya "і" harfi eklenmektedir. Sonrasında ise "йтын" veya**"**йтін" eklenmektedir. Bu ekler** "**итын" veya"итін" şeklinde bir dönüşüm yaşamaktadır**: (оқитын – okudu, ренжитін – incindi)

Olumsuzluk Hali:

Olumsuzluk hali, **"ба/бе, па/пе, ма/ме"** ekleri getirilerek yapılmaktadır. Sonrasında ise **"йтын/йтін"** ekleri gelmektedir.Kişilik ekleri ise bu eklerden sonra eklenmektedir.

Біз мына үйде тұрмайтынбыз. – Biz bu evde kalmadık.
Ол теледидар көрмейтін. – O televizyon izlemedi.
Мен көп ауыр жұмыс істемейтінмін. – Ben birçok ağır işi yapmadım.
Сен диванда ұйықтамайтынсың. – Sen divanda uyumadın.
Жан сабаққа әзірленбейтін. – Jan derse hazırlanmadı.

[11] http://kaz-tili.kz/glag11.htm

Örnek tablosu:

	жазу	көру	төлеу	оқу	қою
Мен	жазатынмын	көретінмін	төлейтінмін	оқитынмын	қоятынмын
Біз	жазатынбыз	көретінбіз	төлейтінбіз	оқитынбыз	қоятынбыз
Сен	жазатынсың	көретінсің	төлейтінсің	оқитынсың	қоятынсың
Сендер	жазатынсыңдар	көретінсіңдер	төлейтінсіңдер	оқитынсыңдар	қоятынсыңдар
Сіз	жазатынсыз	көретінсіз	төлейтінсіз	оқитынсыз	қоятынсыз
Сіздер	жазатынсыздар	көретінсіздер	төлейтінсіздер	оқитынсыздар	қоятынсыздар
Ол, Олар	жазатын	көретін	төлейтін	оқитын	қоятын

Olumsuz:

	жазу	көру	төлеу	оқу	қою
Мен	жазбайтынмын	көрмейтінмін	төлемейтінмін	оқымайтынмын	қоймайтынмын
Біз	жазбайтынбыз	көрмейтінбіз	төлемейтінбіз	оқымайтынбыз	қоймайтынбыз
Сен	жазбайтынсың	көрмейтінсің	төлемейтінсің	оқымайтынсың	қоймайтынсың
Сендер	жазбайтынсыңдар	көрмейтінсіңдер	төлемейтінсіңдер	оқымайтынсыңдар	қоймайтынсыңдар
Сіз	жазбайтынсыз	көрмейтінсіз	төлемейтінсіз	оқымайтынсыз	қоймайтынсыз
Сіздер	жазбайтынсыздар	көрмейтінсіздер	төлемейтінсіздер	оқымайтынсыздар	қоймайтынсыздар
Ол, Олар	жазбайтын	көрмейтін	төлемейтін	оқымайтын	қоймайтын

YARDIMCI FİİLLER “ЕКЕН” VE “ЕДІ”[12]

Aşağıdaki tabloda kullanılan zamanlar görülebilmektedir:

1.Yardımcı fiil “**екен”** fiile **“anlaşılmaktadır, görülmektedir”** anlamı katmaktadır. Temel fiile zaman ekleri eklenmektedir. Yardımcı fiil **“екен”** e ise şahıs zamirleri eklenmektedir.

Örnekler:

Сен оқып отыр екенсін. – Sen (anlaşılan) okuyorsun.
Сен оны біледі екенсін. – Sen (anlaşılan) onu biliyorsun.
Ол сені түсінбеген екен. – O (anlaşılan) seni anlamadı.
Сіз оны танымаған екенсіз. – Siz (anlaşılan) onu tanımadınız.
Ол қалаға ертең барады екен. – O (anlaşılan) yarın şehre gidiyor.
Жан өзенге барған екен, бірақ су суық екен. – Jan (anlaşılan) göle gitti, ama (anlaşılan) su soğuktu.
Сіздер ешкімді ертеңгі жиналыс туралы ескертпеген екенсіздер. – Siz yarınki toplantı hakkında (anlaşılan) kimseyi uyarmadınız.

Sonrasında“**екен”** artık farklılaşarak **“**ilginç**”** anlamına gelmektedir. Veya **“болады”** ile kullanıldığı zaman **“mı, mi**” anlamına gelmektedir.

-Айтыңызшы, Астанаға қандай пойыздар жүреді екен? – Söyleyiniz, Astana’ya hangi trenler gidiyor, ilginç?

-Кешіріңіз, вокзалға қалай жетуге болады екен? –Afedersiniz, ilginç, tren garına nasıl gitmek mümkündür?
-Ол ертең сабаққа бара ма екен? – İlginç, O, yarın derse gidiyor mu?

-Алмамен сөйлесуге болады ма екен? – Alma ile konuşmak mümkün mü?
-Кіруге болады ма екен? – Girmek mümkün mü? (Girebilir miyim?)

---

[12] http://kaz-tili.kz/glag12.htm

YARDIMCI FİİL “ЕДІ”

1.Yardımcı fiil**“еді”,** uzun zaman önce gerçekleşmiş olayları (ған/ген, қан/кен и ып/іп/п) ve gelecekte yapılmasına niyetlenilmiş намерения (бақ/бек, пақ/пек, мақ/мек) eylemleri ifade etmek için kullanımaktadır. Tercüme edilmez ya da **“ki, bile”** anlamı ile çevrilir. Temel fiile zaman ekleri eklenirken, **“еді”**yardımcı fiiline şahıs ekleri eklenmektedir.

-Мен оның туған күніне бармаған едім, бірақ кейін құттықтадым. – Ben onun dönün gününe gitmedim bile, ama sonra onu kutladım.

-Мен бармақ едім, бірақ жұмыс өте көп болды. – Ben gitmeye niyetlendim, ama çok iş vardı.

-Ол асханадан тамақ ішпек еді, бірақ асхана жабық екен. –O, yemeği yemekhaneden yemeye niyetlendi ama anlaşılan yemekhane kapalıdır.

-Сен онымен кездеспек едің, кездестің бе? – Sen ki onunla görüşmeyi planlamıştın, görüştün mü?

2.Geçişli geçmiş zamanda (атын/етін, йтын/йтін) ve gelecek farzedilen zamanda (ар/ер/р), **“еді”** yardımcı fiili ile **“eğer, -se, sa”** anlamına dönüşmektedir.

-Алма хат жазатын еді, бірақ оның уақыты жоқ. – Alma mektup yazardı, ama onun vakti yok.
-Ол дәріні ішетін еді, бірақ ұмытты. –O ilacını içerdi ama unuttu.
Ол сіздермен ойнар еді, бірақ ұялды. –O sizinle oynardı amautandı.
Мен кинотеатрға барар едім, бірақ билет болмады. – Ben tiyatroya giderdim ama bilet kalmadı.
Егер ол кетпесе, сен кетер едің. – Eğer o gitmeseydi, sen giderdin.
Кеше айтсаң, көмектесер едік. – Dün söyleseydin, biz yardım ederdik..
Егер мен дәрісті қайталасам, онда емтиханды жақсы тапсыратын едім. – Eğer dersi tekrar etseydim, sınavı güzel verirdi.

3) **“еді” Fiilinin yardımıyla geçişli geçmiş zamanın ikinci formu şekillendirilmektedir. Bunun için ушы/уші ekleri kullanılmaktadır.**

Мен сенімен демалуды ұнатушы едім. – Seninle dinlenmek hoşuma gitti.
Сіз бұрын бәрін анық түсіндіруші едіңіз. – Önceden herşeyi çok net açıkladınız.
Біз бұрын ұзақ сөйлесуші едік. – Biz önceden uzunca sohbet ettik.

4) “**еді” yardımcı fiili dilek ve emir formuyla birlikte “isterdim ki” yapısını şekillendirmektedir. Bu yapının kendi özel durumları bulunmaktadır. Dilek fiili il birlikte еді yardımcı fiili ilve ek almamaktadır.**

Менің бүгін ертерек кеткім келіп еді. – Ben bugün erken gitmek isterdim.
Біздің олармен кездескіміз келмеп еді. – Bizim onlarla görüşesimiz gelmedi.

Emir halinde fiilin sonrasında **деп еді** yapısı gelmektedir. **Еді** 2. Kişi zamiri ekini almaktadır. Fiilin emir haline ise sadece 1. tekil ve 1. çoğul kişi ekleri getirilmektedir. (йын/йін, айын/ейін, йық/йік, айық/ейік):

Мен Алмамен сөйлесейін деп едім. – Ben, Alma ile konuşmak isterdim..
Сізбен кездесейін деп едім. – Sizinle tanışmak isterdim.
Сендер қалаға барайық деп едіңдер. – Siz şehire varmak isterdiniz.
Олар қонаққа келейін деп еді. – Onlar misafirliğe gelmek isterdi.
Таңертең сіз не істейін деп едіңіз? – Sabah ne yapmak isterdiniz?

DİĞER YARDIMCI FİLLER[13]

Çeşitli fiiler Kazakça'da yardımcı fiil olarak karmaşık yapı oluşturabilirler.

1)Yardımcı fiiller **"тұру, жүру, отыру, жату"** sadece şimdiki zaman için karışık yapı oluşturmuyorlar, aynı şekilde diğer zamanların da *faaliyetin uzunluğu ve tekrarından bahsetmek için* karmaşık hallerini oluşturabilirler**.** Bu tür durumlarda temel fiile **ып/іп/п** yapısı eklenmektedir.

Мен кітап оқып отырамын. – Ben sürekli kitap okuyorum.
Ол бұрын бізге келіп жүрді. – Önceden o bize gelmezdi.
Астанаға жиі барып тұрамыз. – Biz Astana'ya sürekli gideriz.

Yardımcı fiil "**тұру"** kısa süreli eylemi ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu durumda temel fiile **а/е/й** herflerinden birisi gelmektedir.

Мен сені далада күте тұрамын. – Seni sokakta bekliyorum.
Ол біраз қыдыра тұрсын. – O biraz dolaşsın.
Сендер демала тұрыңдар. – Siz biraz dinlenin.

2) Bazı yardımcı fiiler ise eylemin tamamlandığını ifade etmektedir. Bunlar **қою, қалу, кету, келу, шығу, салу, алу,** беру şeklindedir. Esas fiile ise **ып/іп/п** ekleri dâhil edilmektedir.

Сіз кешігіп келдіңіз. – Siz geç kaldınız.
Мен хатты оқып шықтым. – Ben mektubu okudum.
Олар қонақтарын шақырып қойды. – Onlar misafirleri çağırdı.

"алу" fiili, eylemi kişinin kendisi için gerçekleştirdiğini, "беру" fiili ise eylemin başkası için gerçekleşildiğini ifade etmektedir.

---

[13] http://kaz-tili.kz/glag13.htm

Сен одан бәрін сұрап ал. – Sen ona herşeyi sor.
Мен сабақтарымды дайындап алдым. – Ben dersleri hazırladım.
Сіз оларға есептің жобасын көрсетіп бердіңіз бе? – Siz onlara hesapların projesini gösterdiniz mi?

Eğer temel fiile **а/е/й** ekleri getirilir ve sonrasında **беру** yardımcı fiili getirilirse, bu yapı başlayan bir eylemin devam etmesini ya da sürekli bir eylemi ifade etmektedir.

Отыра беріңіз. – Oturmaya devam ediniz.
Ол осында қала берсін. – Burada kalmaya devam etsin.
Ол әрқашан бұл туралы айта береді. – O her defasında bunun hakkında konuşur.
Сіздер сұрақтарды қоя бересіздер. – Siz sürekli soru soruyorsunuz.

3) Yardımcı fiil **бастау**eylemin başladığını ifade etmektedir. Temel fiile ise **а/е/й** ekleri getirilmektedir.

Мен адамдарды жақсы түсіне бастадым. – Я начал хорошо понимать людей.
Ол қазірден бастап жұмыс істей бастайды. – Он начнёт работу уже сейчас.

4) Yardımcı fiiller **болу** ve **біту** eylemin bittiğini ifade etmektedir. Temel fiile ise **ып/іп/п** ekleri getirilmektedir.

Мен қазір ғана жуынып біттім. – Ben şimdi yıkandım.

Сіз үйді жинап болдыңыз ба? – Siz evi topladınız mı?

5) Yardımcı fiil **көру**, «denemek" , "bakmak" anlamlarına gelmektedir. Temel fiile ise **ып/іп/п** eklerini almaktadır.

Мен тексеріп көремін. – Ben kontrol etmeyi deneyeceğim.
Сен айтып көресің бе? – Sen söylemeyi deneyecek misin?
Біз оған бұл ұсынысты ұсынып көрейік. – Hadi, bu öneriyi ona teklif etmeyi deneyelim.

6) Yardımcı fiil **жіберу**, eylemin istemsiz olarak bitirilmesini ifade etmektedir. Temel fiile **ып/іп/п** ekleri getirilmektedir.

Айтып жіберіңізші. – Lütfen bekleyiniz.
Өткізіп жібер. – Geç.
Таңдауға көмектесіп жіберіңізші. – Lütfen, seçmeye yardım ediniz.

ҚАЗАҚ ЖІГІТІ

KAZAKÇA ATASÖZLERİ[14],[15]:

1 Білімге дүние жарық, білімсіздің күні кәріп.
Alim için dünya aydınlık, cahil için dünya karanlık.

2 Жердің сәні – егін, ердің сәні – білім.
Yerin güzelliği bitkiler, erin güzelliği bilgiler.

3 Оқу – білім бұлағы, білім – өмір шырағы.
Okumak bilginin baharı, bilgi yaşamın ışığı.

4 Күш – білімде, білім – кітапта.
Güç bilimde, bilim kitapta.

5 Көп оқыған білмейді, көп тоқыған біледі.
Çok okuyan değil, çok benimseyen bilir.

6 Білек бірді, білім мыңды жығады.
Güçlü bir, alim bin kazanır.

7 Кісінің көркі киім емес – білім.
İnsanı elbise değil bilgi süsler.

8 Наданмен дос болғанша, кітаппен дос бол.
Cahille uğraşacağına kitapla dost ol.

9 Көп жасаған білмейді, көп көрген біледі.
Çok yaşayan değil, çok gören bilir.

10 Шала молда дін бұзар.
Cahil, dini bozar.

11 Ақыл азбайды, білім тозбайды.
Akıl bitmez, bilgi yıpratmaz.

12 Жастың шақта алған білім тасқа салған ою сияқты.
Gençlikte alınan bilgiler, süslemeli işlemiş taşa benzer.

13 Екпей егін шықпас, үйренбей білім жұқпас.
Ekmezsen hasat olmaz, öğrenmezsen bilim olmaz.

---

[14] http://kaz-tili.kz/textposl06.htm

[15] http://kaz-tili.kz/textposl05.htm

14 Ақыл байлық – тозбас байлық.
Akıl zenginliği, yıpratmayan servettir.

15 Білегі жуан бірді жығады, білімі жуан мыңды жығады.
Güçlü kolu olan bir kişiyi yener, güçlü bilgisi olan bin kişiyi yener.

16 Алтын шірімес, ақыл арымас.
Altın zarar görmez, bilgelik tükenmez.

17 Оқыған – күн, оқымаған – түн.
Okuyan ışık, okumayan karanlık.

18 Жердің сәні – егін, ердің сәні – білім.
Yerin güzelliği bitkiler, erin güzelliği bilgiler.

19 Түйедей бойың болғанша, түймедей ойың болсын.
Deve kadar boyun olacağına düğme kadar beynin olsun.

20 Қарғыстың ең жаманы – өзің білме, білгеннің тілін алма.
Lanetin en büyüğü: kendin bilme, bileni de dinleme.

21 Ақылдыға ерсең, адаспайсың.
Bilgeyi dinlersen kaybolmazsın.

22 Қатты жерге егін шықпас, қаңғыған басқа білім жұқпас.
Sert toprakte ekin yetişmez, akılsız kafaya bilgi girmez.

23 Әйел мен ерді бала қосады, халықты дана қосады.
Bebek, eşlerin birliğini güçlendirir, bilge miletin birliğini güçlendirir.

24 Ашу – дұшпан, ақыл – дос, ақылыға ақыл қос.
Öfke-Düşman, Akıl-Dost, Kendi aklına akıl ekle.

25 Досы көпті жау алмайды, ақылы көпті дау алмайды.
Dostlar çok iken düşman korkunç değil, Akıl çok iken de tartışma sorun değil.

26 Ақымаққа арнап заң жазылмас.
Aptala kanun yazılmaz.

27 Білімсіз адамның сөзі білектей, білімді адамның сөзі жібектей.
Cahilin sözü tehdit gibidir, alimin sözü ise ipek gibidir.

28 Ақылдының сөзі қыска, айта қалса – нұсқа.
Akıllının sözü kısadır ve her sözü öğreticidir.

29 Ақымақтың ақылы білегінде, ақылдының ақылы жүрегінде.
Aptalın aklı yumruğundadır, bilgenin yumruğu kalbindedir.

30 Ақылды мақтанса – істі тындырар, ақымақ мақтанса – аяғын сындырар.

Akıllı iş yaptığı için övünür, ahmak ayağını kırdığı için övünür.

31 Ақылды адам ақымақтан да бірдеңе үйренеді.
Akıllı ahmaktan da bir şey öğrenir.

32 Адамға ақыл көптік қылмайды.
İnsan için çok fazla akıl olmaz.

33 Ақылсыз достан ақылды дүшпан артық.
Akılsız dosttan akıllı düşan iyidir.

34 Тәуекел тау жығады.
Cesaret dağı yerinden oynatır.

35 Өжет өлімнен қаймықпас.
Cesur ölümden korkmaz.

36   Қаһарлы қамал бұзады.
Cesaret kala alır

37   Ынта болса адамда, қиын іс жоқ ғаламда.
Gayret varsa aşırı iş yoktur.

38 Тізерлеп жүріп күнелткеннен, тік жүріп өлген артық.
Sürünerek yaşamaktansa ayakta durarak ölmek evladır.

39 Ақыл жетпес айла жоқ, батылдық алмас қамал жоқ.
Az akılla kurnazlık olmaz, cesaretin almadığı kale kalmaz.

40 Ебін тапқан екі асар.
Kim cesaret ettiyse o iki defa yer.

41 Ерлік білекте емес, жүректе.
Erkeklik bileklerin gücünde, cesaret ise kalbin.

42 Ерлік егесте керек.
Ere mücadele gerek.

43 Шапшаң жүргенге шаң жұқпас.
Hızlı gidene toz konmaz.

44 Қимылдаған қыр асар.
Tepeyi giden aşar.

45 Жоқ іздеген жоғалғанды табады.
Arayan bulur.

46 Көз – қорқақ, қол – батыр.

Gözler korkar, kollar yapar.

47 Шапқан озар, жатқан қалар.
Koşan yetişir, yatan kalır..

48 Іздеген табады, сұраған алады.
Giden bulur, isteyen alır.

49 Өлімнен басқаның бәріне асық.
Ölüm dışında acele et.

50 Іздеген мұратына жетеді.
Arayan amacına ulaşır.

51 Армансыз адам алысқа бармас.
Hayalsiz adam uzağa gidemez.

52 Жақсы ниет – жарым ырыс.
İyi niyet zenginliğin yarısıdır.

53 Арман – адамға қанат.
Hayal, insanın kanıdıdır.

OKUMA PARÇALARI

METİN / MƏTIН

МЕНІҢ ОТБАСЫМ

Менің атым Нағіма. Менің фамилиям Алтынбаева. Мен он алты жастамын. Менің отбасымда шешем, әкем, мен және інім бар. Менің шешемнің аты Шолпан. Ол 38 (отыз сегіз) жаста. Бухгалтер болып қызмет етеді. Менің інімнің аты Талғат. Ол төртінші сыныптын оқушысы. Ол он жаста.

Мен мектепті әмамдап қалдым. Мен университеттің тарих факултетіне түскім келеді.

Менің отбасым өте тату тұрады. Мен өз отбасымды өте жақсы көремін және құрметтеймін. Біздің отбасымыздың достары көп. Біздің үй қашанда думанға толы.

BENİM AİLEM

Benim adım Nağima’dır. Benim soyadım Altınbayeva’dır. Ben on altı yaşındayım. Benim ailem baba, anne, küçük erkek kardeşim ve benden oluşmaktadır. Annemin adı Şolpan’dır. O, 38 (otuz sekiz) yaşındadır. O, muhasebecidir. Benim babamın adı Nurlan’dır. O, tesisatçıdır. O, 40 yaşındadır. Benim erkek kardeşimin adı Talğat’tır. O, okula gidiyor. O, dördüncü sınıf öğrencisidir. O, on yaşındadır.

Ben okulu bitiriyorum. Ben üniversitenin tarih fakültesine başlamak istiyorum.

Benim birleşik bir ailem vardır. Ben kendi ailemi çok severim ve hürmet ederim. Bizim ailemizin çok dostu vardır. Bizim ev her zaman gürültülüdür.

KELİMELER

Өз	Benim	**Қауіптену**	Korkmak
Бөлме	Oda	**Соң**	Sonra
Петер	Daire	**Түсу үшін**	Giriş için
Тұру	Yaşamak	**Бұдан да үлкен**	Daha fazla
Колледж	Kolej	**Дайындық**	Hazırlık
Оқу	Okumak	**Таңдау**	Seçim
Алыс емес	-den uzak değil	**Бірнеше**	Geniş
Биыл	Bu yıl	**Түрлер**	Türler
Бітіру	Mezun olmak	**Бірақ**	Fakat
Қазіру	Şimdi	**Басқару**	Yönetim
Емтихан	Sınav	**Қаржы**	Finans
Тапсыру	Geçmek	**Қалау**	Tercih etmek
Алгебра	Cebir	**Экономікалық**	Ekonomi
Информатика	Bilgisayar Bilimleri	**университет**	Üniversitesi
Дайын болу	Hazır olmak	**Түсу**	Girmek
Тек	Ama	**Тырысу**	Denemek
Аздап	Bir parça	**Ол**	Bu
Ол...	Bu…..	**Қала**	Şehir
....деп ойлаймын	…..düşünüyorum	**Екі жыл бұрын**	İki yıl önce
Біздің алдымызда ... бар	Bizde şimdi ……var	**Ашылу**	Bulmak
.....Уакыт та қалмайды	….vaktimiz kalmadı	**Жақсы көретін**	Beğenmek
Мен ... жақсы көремін	Ben ….beğeniyorum	**Гитара ойнау**	Gitar çalmak
Мен ... өте жақсы көремін	...çok beğeniyorum	**Бұл**	Bu
Менде ... бар	Bende….var	**Айналысу**	Katılmak
Осының бәрімен жүргенде	Çok meşgulüm	**Бірге оқыған**	Sınıf arkadaşı
Жинақ	Koleksiyon	**Көптеген басқа**	Çok başkaları
...ғана емес	…..yanında	**Жолдас**	Yoldaş, arkadaş
Ит	Köpek	**Айырмашалық**	Aksine
....де	…de	**Рок музыка**	Rock müzik
Әсіресе	Özellikle	**Көп**	Geniş
Қасқыр иті	Çoban köpeği	**Пластинка**	Kayıt
		Біреу	Bir
		Жақсы	İyi, güzel

ӨЗІМ ТУРАЛЫ

Менің атым Дәурен. Менің фамилиям Асылбеков. Мен он алты жастамын.

Мен өз отбасымен төрт бөлмелі пәтерде тұрамын.

Мен колледжде оқымын. Менің колледжім үйден алыс емес. Мен 11-ші сыныпта оқимын, биыл оқуды бітіремін.Мен қазір емтихан тапсыруға дайындалып жатырмын. Мен алгебра мен информатикаға дайынмын, тек аздал тарих пен ағылшын тілінен қауіптенемін.

Колледжді бітірген сон, университетке түсу үшін бұдан да үлкен дайындықтар керек деп ойлаймын. Біздің алдымызда тандауға оқудың бірнеше түрлері бар, бірақ мен басқару тырысамын, ол біздің қалада екі жыл бұрын ашылған.

Осының бәрімен жүргенде, менің жақсы көретін ісіме гітара ойнауға уақыт та қалмайды. Мен бұл іспен айырмашалығым рок музыкасын өте жақсы көремін. Әсіресе қасқыр иттерді. Менде біреу бар, ол менің жақсы досым.

KENDİM HAKKIMDA

Benim adım Dauren’dir. Benim soyadım Asılbekov’dur. Ben on altı yaşındayım.

Ben ailemle birlikte dört odalı bir dairede yaşıyorum. Ben kolejde okuyorum. Benim kolejim evimden çok uzak değil. Ben on birinci sınıftayım ve bu yıl okulu bitireceğim. Ben sınavlar için hazırlanmaktayım. Ben cebir ve bilgisayar bilimlerinde iyiyim ama tarih ve İngilizce derslerinde o kadar iyi değilim.

Koleji bitirdikten sonra, üniversiteye giriş sınavları için hazırlık endişesine sahip olacağım. Şimdi, yükseköğretim kurumları için geniş bir tercihe sahibiz ama ben yönetim ve finans ile ilgilenmeyi tercih ederim. Bence iki yıl önce kurulmuş olan Ekonomi Üniversitesi’ne girmeyi denemeliyim.

Meşgul olduğum için gitar çalma hobim için fazla zamanım yok. Bizim kolejde gerçekten bir müzik grubuna katılmıştım. Sınıf arkadaşlarımın ve dostlarımın çoğunun aksine ben rock müziği çok severim. Ben geniş bir kayıt ve CD koleksiyonuna sahibim. Müziğin yanında köpekleri severim. Özellikle çoban köpeklerini... Bende bir tane var. O benim en iyi arkadaşımdır.

KELİMELER

Жогаргы жақ	Yukarı parça	**Сол жақ**	Sol (el)
Қабат	Kat	**Айна**	Ayna
...басқа	Yanında	**Оң жақ**	Sağ
Ас бөлме	Mutfak	**Кішкентай**	Küçük
Жуынатын бөлме	Banyo	**Өз**	Benim
Төргі бөлме	Oturma odası	**Талғам**	Tat
Үлкен	Büyük	**Жабдықтау**	Tasarlamak
Терезе	Pencere	**Мұнда**	Burada
Қар жамылған	Karlı	**Жиһаз**	Cihaz
Тау	Dağ	**Тек қана**	Sadece
Дөңгелек	Yuvarlak	**Жату**	Uyumak
Үстел	Masa	**Орындық**	Sandalye
Айнала	Boyunca	**Жұмыс үстелі**	Çalışma masası
Қабырға	Duvar	**Музыка орталығы**	Müzik seti
Қабырғаға тақау	Duvarda	**Қағу**	Çakmak
Шкаф пен диван	Dolap ve divan	**Бірнеше**	Bazı, biraz
Орналасу	Yerleştirmek	**Кітап сөрелері**	Kitap rafları
Бұрыш	Köşe	**Осында**	Orada
Кресло	Koltuk	**Кір жуғыш машина**	Çamaşır makinesi
Аумақ	Bölge	**Ұстау**	Korumak
Шағын ғана	Küçük	**Таңғажайып..көрінеді**	nun güzel görüntüsü
Ата ана	Anne-baba	**Осында..тұр**	orada…dır.
Кереует	Yatak	**Өз талғамым бойынша**	Benim tatmama
Көп...жоқ	Biraz..		
Ас ішу	Yemek yemek		

МЕНІҢ ПӘТЕРІМ

Мен Алматының жоғаргы жағында, үш бөлмелі үйде тұрамын.

Біздің пәтеріміз төртінші қабатта. Біздің пәтерімізде, бөлмелерден басқа және жуынатын бөлме, бар.

Төргі бөлмеде үлкен екі терезе бар. Одан таңғажайып қар жамылған таулар көрінеді.

Осында деңгелек үстел жене үстелді айнала алты орындык тұр. Кабырғаға тақау шкаф пен диван орналасқан. Төргі бөлмесінің бұрышында екі үлкен кресло тұр.

Екінші бөлменің аумағы шағын ғана. Ол менің ата анамның бөлмесі. Онда екі кереует тұр. Сол жак бұрышта айна, терезенің оң жағында кішкентай үстел тұр.

Үшінші бөлме менікі. Мен оны өз талғамым бойынша жабдықталғамын. Мұнда көп жиһаз жоқ, тек қана мен жататын диван, екі орындык, жұмыс үстелім, үлкен музыка орталығы жене қабырғаға қағылған бірнеше кітап сөрелері бар.

Біздің ас бөлмеміз үлкен, осында ас ішеміз.

Жуынатын бөлмеде кір жуғыш машина ұстаймыз.

BENİM DAİREM

Ben Almatı’nın yukarı bölümünde bir evde yaşıyorum.

Bizim üç odamız var. Bizim daire dördüncü kattadır. Odaların yanında dairemizde mutfak, banyo ve bir klozet vardır.

Oturma odasının karlı dağların manzarası ile iki büyük penceresi vardır. Büyük yuvarlak masa odanın ortasındadır ve etrafında 6 sandalye vardır. Duvarda dolap ve divan vardır. Köşelerde ise iki büyük koltuk vardır.

İkinci oda daha küçüktür. Bu benim anne ve babamın odasıdır. İki yatak, bir ayna sol köşede ve küçük bir makyaj masası pencerenin sağındadır.

Ben kendi keyfime göre tasarladım. Burada küçük bir mobilya vardır: sadece uyuduğum bir divan, iki sandalye, çalışma masam, büyük bir müzik seti ve duvarda bazı kitap rafları vardır.

Bizim mutfağımız büyüktür ve biz yemekleri orada yeriz.

Biz çamaşır makinemizi banyoda tutarız.

KELİMELER

Жұмыс күні	İş günü	**Аптасына..күн....**	…haftasına…gün
Ылги	Genellikle	**Үйге келу**	Eve gelmek
Таңғы	Sabahleyin	**Келесі**	Gelecek
Сагат	Saat	**Күн**	Gün
Тұру	Kalkmak	**Үйге берген тапсырма**	Ev ödevi
Жуыну	Yüz yıkamak	**Орындау**	Yapmak
Тісті тазалау	Dişleri fırçalamak	**Кірісу**	Başlamak
Таңертеңгі ас	Kahvaltı	**Кездесу**	Görüşmek
Ішу	İçmek	**Аулага шыгу**	Dışarı çıkmak
(с)одан кейін	Ondan sonra	**Кешкі ас**	Akşam yemeği
Таңертеңгі	Sabah	**Кейін**	Sonra
Автобус	Otobüs	**Шамалы**	Az bir parça
Өйткені	Çünkü	**Көмектесу**	Yardım etmek
Бірінші	Birinci	**Теледидар**	TV
Сабақ	Ders	**Көру**	İzlemek
Басталау	Başlamak	**Жататынбөлме**	Yatak odası
Тәртіп бойынша	Kural olarak	**Бару**	Gitmek
Күніне.....сабақ....	…gününe…dersi	**Аздап**	Azıcık
Оқу	Okumak	**кітап**	Kitap
Ұйықтардың алдында	Uyumadan önce		

МЕНІҢ ЖҰМЫС КҮНІМ

Мен ылғи таңғы сағат жетіде тұрамын.

Мен жуынамын, тісімді тазалаймын. Таңертеңгі асымды 07:30 да (жеті саат отыз минутта) ішемін. Одан кейін таңертеңгі сағат сегізде автобуспен колледжге кетемін, өйткені бірінші сабақ 08:30 да (сегіз отызда) басталады.

Тәртіп бойынша біз күніне төрт сабақ оқимыз, аптасына бес күн.

Мен үйге сағат 17:00 де келіп, келесіүннің үйге берген тапсырмасын орындауға кірісемін.

Мен сағат 19:00 да жолдастарыммен көздесу үшін аулаға шығамын.

Кешкі астан кейін мен шамала ата анама көмектесемін. Содан кейін теледідар көремін.

Сағат он бірде жататын бөлмеме барамын, ұйықтардың алдында аздап кітап оқимын.

BENİM İŞ GÜNÜM

Ben genellikle sabah saat yedide kalkarım.

Yüzümü ve ellerimi yıkarım ve dişlerimi fırçalarım. Saat 07:30'da kahvaltımı yaparım. Sonra saat 08:00'de otobüsle koleje giderim çünkü birinci ders 08:30'da başlamaktadır.

Kural olarak haftanın 5 gününde 4 ders alıyorum.

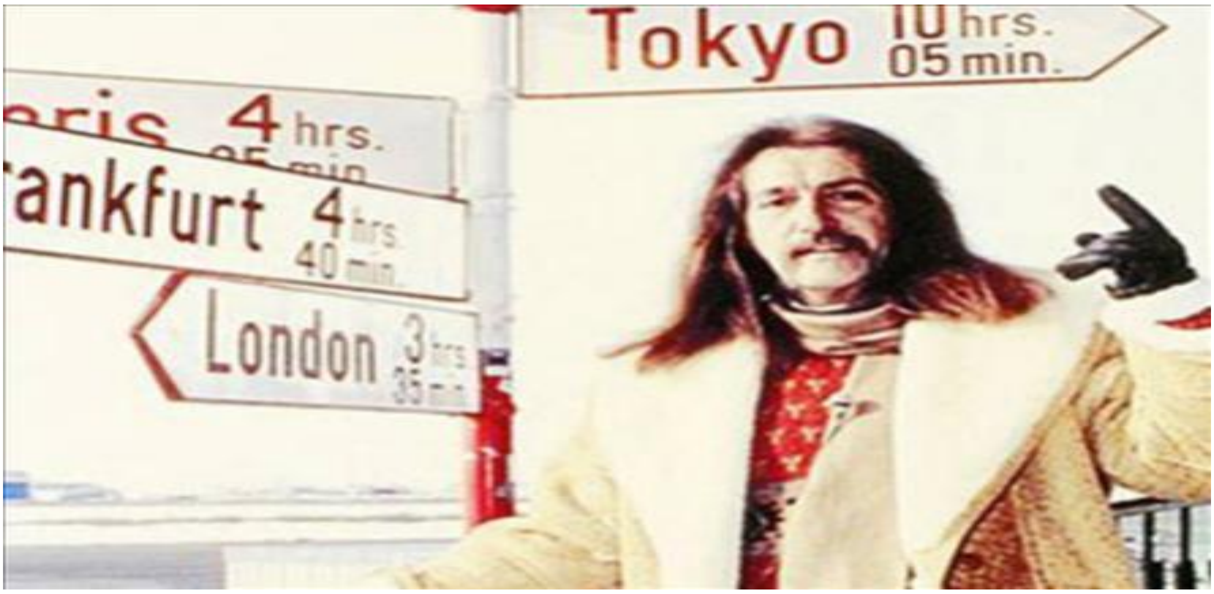
Ben eve yaklaşık saat 17:00'de gelirim ve gelecek gün için ev ödevimi yapmaya başlarım.

Ben arkadaşlarımla saat 19:00'da dışarıya çıkarım.

Akşam yemeğinden sonra, anne babama yardım ederim. Sonra TV izlerim.

Saat onbirde yatak odama giderim ve yatmadan önce biraz kitap okurum.

БАРЫШ МАНЧО ЕСКЕ АЛЫНДЫ

Түріктің атақты әншісі Барыш Манчо өлімінің 15-ші жылдығында еске алынды

Барыш Манчоның Канлыджадағы қабіріне бару үшін оны жақсы көрген қауым өнерпаздың аты берілген қалалық пароммен жолға шықты. Жолда бара жатқанда Барыш Манчоның әндері тілдерден түспеді. Канлыджадағы Михримах Сұлтан мазарындағы қабірі басында болса қайғы бар еді.

Манчоның қабірі басында дұғалар оқылды, кейбір қайрандары көз жасын төкті. Манчоның жұбайы Лале Манчо Барыш Манчоның қабірін гүлдермен безендірді.

Еске алу мерәсіміне жанұясы, жанкүйерлері және достары қатысты.[16]

[16] http://www.trtkazakh.com/kz/newsDetail.aspx?HaberKodu=07f0e17b-7743-464c-9a0d-af668c0d3ea2

САФРАНБОЛУҒА ТУРИСТТЕР ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚ КӨРСЕТУДЕ

2012 жылы 160 мың болған турист саны 2013 жылы аяғында 260 мыңға шықты

Сафранболу Анкараның солтүстігінен 220 км қашықтықта, Қаратеңіздің оңтүстігінен 90 км қашықтықта орналасқан қала. Оңтүстігінде Карабүк орталық ауданымен шекаралас.

Сафранболу 1994 жылы 17 желтоқсанда Түркияның тоғыз обьектісімен бірге ЮНЕСКО-ның дүниежүзілік мұралары тізіміне ілінген.

Бұл мәртебеге қалада орналасқан классикалық Осман архитектурасы туындыларының арқасында жетеді. Соңғы жылдарда туристтер бұл қалаға қатты қызығушылық көрсетуде.

2012 жылы 160 мың болған турист саны 2013 жылы аяғында 260 мыңға шықты[17].

[17] http://www.trtkazakh.com/kz/newsDetail.aspx?HaberKodu=8db72081-ba76-4966-80f3-bef07c7e263f

ТҮРКИЯ ЭКСПОРТЫ АРТТЫ

Түркия 2013 жылы жалпы экспорт 151 миллиард 869 миллион долларға жетті

Түркия Статистика Ұйымы жариялаған санды мәліметтерге қарағанда желтоқсан айында экспорт 13 миллиард 220 миллион долларға жеткен.

Экспорт 2013 жылы желтоқсан айында 2012 жылғы ұқсас мезгілмен салыстырғанда 4.9 пайыз артып, 13 миллиард 220 миллион долларға жеткен.

Импорт 16.7 пайыз артып, 23 миллиард 137 миллион доллар болды.

Еуропа Одағы елдеріне экспорт 6.6 пайыз артты.

2013 жылы ең көп экспорт жасалған ел Ирак болды.

Импортта алғашқы орынды Алмания иеледі.

Желтоқсан айындағы санды мәліметтердің жариялануымен 2013 жылғы экспорт санағы да анықталды.

2013 жылы жалпы экспорт 151 миллиард 869 миллион долларға жеткен.

2013 жылғы жалпы импорт 251 миллиард 651 миллион доллар болды.[18]

[18] http://www.trtkazakh.com/kz/newsDetail.aspx?HaberKodu=aed249d0-941f-4535-a5ca-f60597421be0

ЭКВАТОРДА ТУНГУРАУА ЖАНАРТАУЫ АТҚЫЛАЙ БАСТАДЫ

Жанартаудан шашылған алаулардың тұманы 4 километр биіктікке дейін ұшты.

Экваторда Тунгурауа жанартауында волкан атқылай бастады.

Эквадордағы Тунгурауа жанартауының әрекеттенуі алаң туғызуда.

Тунгурауа жанартауы шашқан күлдер елдегі 24 қаланың үштен біріне дейін тарады.

Жанартаудан шашылған алаулардың тұманы 4 километр биіктікке дейін ұшты.

Айналаны торлаған тұман себепті халық далаға маке тақпай шыға алмайтын күйге келген.

Эквадордың астанасы Кито қаласының 140 километр оңтүстігіне орналасқан 5 мың 23 метр биіктіктегі Тунгурауа жанартауының атқылай бастауына орай, кейбір мектептер демалысқа жіберілген, бір әуежай уақыттық жабылған. [19]

---

[19] http://www.trtkazakh.com/kz/newsDetail.aspx?HaberKodu=2b078a20-fde3-41dd-9e74-f68c21c930de

ТҮРІК КОФЕСІ

Ерекше дәмі, көбігі, иісі, пісірілуі және ұсынылуымен түріктерге тән жалғыз кофе.

14-ғасырдың басында Оңтүстік Эфиопиядан әлемге тараған белгілі кофені Стамбулға сол кездегі Йемен әкімі Өздемир Паша 1517 жылы алып келген. Осында кофенің шикі дәндері қауырылып, келсапта ұнтатылып, арнайы ыдыста пісіріле бастаған соң Түрік кофесі деген атауға ие болады.Түрік кофесінің дәмі мен атағы Стамбулға келген венециялық және марсилиялық саудагерлер арқылы Еуропадан бастап бүкіл әлемге тарайды.

Османлы елшілерінің де үлесін ұмытпау керек. 1669 жылы Османлы елшісі Хошсохбет Нүктедан Сүлейман Ага Франция королімен кездесу мақсатымен Парижге жолданады. Осы кезде өзіне серік болған 20 адамдық делегациясы түрік кофесін Париж асылтектілеріне ұсынады. Түрік кофесінің ұнатылғаны соншалықты Ага Париждан кетіп бара жатқанда, кофешісі Парижде қалып, кафе ашады.1683 жылы болса Османлы ордасы 250 кг кофені кері шегініп бара жатып, Вена қақпасында тастауға мәжбүр болады. Вена әскерлері осы іші кофе толы қаптарды түйенің жемі деп Дунай өзеніне төгейін деп жатқанда түрік мәдениетін жақыннан танитын тыңшы Джордж Колшитский осы кофемен Венада бір кафе ашады.

Түрік кофесінің ауыздағы дәмі пісірілген кезде қалыптасқан мақпалдай көбігі арқылы ұзын уақыт әсер қалдырады. Осы көбік кофенің тез салқындауына да кедергі болады. Басқа көптеген кофе түріне қарағанда қою, тығыз және хошиісті. Қайнатып ішілетін жалғыз кофе. Қанты пісірілген кезде қойылады. Кофе балы болса кейбіреулерге шыныменен де күн көріс көзі болған.

Түрік кофесі көбіне таңертең таңғы астан кейін ішіледі. Бірақ бүгін қай уақытта болмасын керемет иісіне шыдай алмайсың. Тіпті денсаулыққа пайдаларын естігеннен кейін күніне екі шыны түрік кофесін ішу сүйсіндіріп, рахаттандырып қана қоймайды, мәжбүрлік болып есептеледі. Себебі кофенің ішіндегі кафеин жүйке жүйесіне әсер етіп, мидың белсенділігін арттырады. Энергия береді. Күніне кішкене екі шыны түрік кофесін ішу тоқ ішек рагы рискін 25 пайыз, өттегі тас рискін 45 пайыз азайтады. Омырау және ұйқы безі рагында ісікті кішірейтеді, цирроз ауруының алдын алады, депрессия сынды жабығып, тарығып, сары уайымға түскенге ем болады.

Дүние жүзіндегі басқа кофе түрлерінен өзгеше түрік кофесі асығып ішілетін кофе емес. Түріктер бір-біріне «кофе ішу үшін» қонаққа барады, бірнеше сағат әңгімелесіп отырады. Тұрмыс құру шағына жеткен жастар үшін де бас тартылмайтын кофе дәстүрі бар. тұрмыс құратын қыз бала кофе пісіріп, болашақ жұбайының ата-анасына ұсынады[20].

[20] http://www.trtkazakh.com/kz/newsDetail.aspx?HaberKodu=9be2afbb-9c99-4eee-9909-d9c788512a87

Түркияның перілер жұмағы - Каппадокия

Тамаша түс туралы не айтуға болады? Жаңа күнді жақсы бастаудың алғы шарты ма? Соқыр сезім бейнесі ме әлде тамаша ұйқының бір бөлшегі ме? Түсті көбіне ұмытамыз, бірақ кейбірі барлық егжей-тегжейімен еш ұмытылмайды. Міне, мен де осындай түс көрдім...

Бір сайдың тап ортасындамын, шөлге ұқсас, бірақ шөл емес, төңіректе барлық нәрсе құмның түсіндей. Керемет ағаштар өсіп тұр. Табиғат сөйлеп тұрғандай. Түсім бойы еш аузымды ашқан жоқпын, себебі керек емес еді. Төңірегімдегі барлық нәрсенің аузы бардай, тілі бардай сөйлеп тұрды. Сайдың төңірегі өте ірі, бірақ еш қимылдамай тұрған адамдарға толы болатын. Адамға ұқсайды, иә. Бойлары ұзын, барлығының басында бас киімі. Кеуделері ашық түсте, бірақ бас киімдері қою. Қайда екенімді білмей тұрмын. Кішкене жүрдім. Алдымнан шыққан не? Ұшы қиыры жоқ жазық, жазықтық қимылдамастан тұрған адамдарға толы. Маған бір нәрсе түсіндіргісі кеп тұрғандай. Қорқынышты емес, дәл ертегідегідей.

Бір қапталмен тұрған, тіке тұрған, күліп тұрған, жылап тұрған, бірінің алдында құрметпен иілген, отырған, ашулы, сүйкімді, бақытты, бақытсыз әртүрлі адам. Бұл жердің ертегі елі ме, әлде басқа бір жер ме? Осыны түсінуге тырысып тұрмын. Әрі шындық, әрі осыншама тамаша бола ма? Бала кезімде оқыған ертегілердегі жерлерге ұқсайды, ертегінің ішінде жұмақ. Онда мен көрген адамдар да пері болуы керек. Әрқайсысының бір-бір үйі бар. Денелері үйлерінде іспеттес.

Жүрген сайын оларға үйреністім. Бұл жер олардың елі. Осыны түсіндім. Мен –жатпын. Барлығы маған өздерін түсіндіруге тырысады. Мен болса қиял құруда толығымен еркінмін. Оларды қалаған нәрсеге ұқсатуыма болады. Міне, анау тұрған Напальонның бас киімі. Ана жақта үш пері. Олардың аттары Үш сұлу болсын. Төменгі жақта жар бар. Құлағым келмейді. Алыстап барамын.

Алдымен үлкен бір қақпа шықты. Ішке кірдім. Керемет. Тағы екі алпауыт пері. Перілердің үйлері өз денелері болса, мен неге пері деп отырмын? Олардың үйі жоқ па? Ұясы? Пері сарайы? Ешқайсысы. Бір үйдің мұржасы болмай ма? Өмір деген мұржадан тұман шығу арқылы түсінікті болмай ма? Онда Пері мұржалары бұлар!

Екі пері мұржасы. Екеуі де үлкен, өте үлкен. Бір-бірімен жарысып тұрғандай. Көптеген бөлмелері бар. Сырттан солай көрінеді. Алға жылжыған сайын кішкентай пері мұржаларын көремін. Іштеріне мен де кіргім келеді. Бірақ қорқамын. Шақырылмаған қонақ секілді... рұқсат сұрай алмаймын ғой. Сол жақта, кішкентай біреуінің ішіне басымды сұқтым. Қабырғалары суреттерге толы. Ойықтар бар, бір нәрсе қою үшін болса керек. Ол жерден шығып, басқасына қарай жүрдім. Ешінде ешкім жоқ. Бірақ қабырғалары түрлі түсті суреттерге болы. Уақыт тоқтап қалғандай, бірақ өмір жалғасып жатқандай. Жүгіре бастадым. Басқа бір жерге келіппін. Айналам көгершінге толы. Барлығы сұр түсте, барлығы қуанышты. Тауға ұқсас пері мұржаларының үстінде жүз мыңдаған ойық бар. Ойықтар терезеге ұқсайды сырттан қарағанда. Көгершінде сонда кіріп шығып жүр. Сонда бұл көгершіндердің үйі болды ғой. Ертегі әлемінде осылай бола ма?

Енді басқа жерде тұр екенмін. Көрінбейтін бір күш-қуат «әлі көру керек көптеген жер бар, тездет» деп тұрғандай, артымнан итереді. Алдымнан тағы бір пері мұржасы шықты. Ішіне кірдім, баспалдақтары бар екен. Баспалдақтан түсіп келемін, түсіп келемін. Өте үлкен дөңгелек тас. Ортасы тесік. Бұл қақпа қызметін атқарады екен. Ішке кірсем, басқа бір үлкен тас. Бірақ бұл ұзын үстел секілді. Қабырғаларда үлкен үлкен ойықтар бар. Бұл жер асхана болу керек. Ойықтар да тоңазытқыш болуы керек. Себебі бұл жер салқын. Ал, иелері қайда сонда?

Бірақ жүргеннен кейін одан да ұзын баспалдақтар шықты алдымнан. Төменге түстім. Әрбір қабатта басқа бір бөлме бар. Шығуым керек деп ойладым. Бірақ жалықпадым. Соншама баспалдақпен төменге түссем де тыныс алуда қиыншылық шекпедім. Себебі кішігірім, бірақ өте терең бір дәліз ойылған екен. Бұл жерде өмір болған. Мен де құдайы қонақпын деп ойладым.

Ол жерден шықтым. Күн тап төбеде жарқырап тұр екен. Көзімнің жауын алды. Көргендерім де мені масауратты. Оянғым келмейді. Түстің ішінде ақиқаттамын. Әрбір шындық бір түс емес пе? Бүгін қиялдарым мені шаршатты. Мені ертегі әлеміне алып барды. Бұл менің жұмағым. Бұл жұмақтың аты – Каппадокия. Жұмақ менің елімде, Түркияда. Себебі Түркия-жұмақ. Оянсам да жұмақтамын, оянбасам да...[21]

[21] http://www.trtkazakh.com/kz/newsDetail.aspx?HaberKodu=fd11d848-eb86-4570-861d-00fb552ecd6f

Киелі домбыраның 20-дан астам түрлері бар[22]

Домбыра қазақ халқының саз аспаптарының ішінде шоқтығы биік, ерекшелігімен дара көрінетін аспабы.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің көркемсурет факультетінің сәндік қолөнер кафедрасының профессоры Жолаушы Тұрдықұловтың айтуынша, ол ел арасына кең тараған, түрлі шежіреге бай және ертеден келе жатыр.

«Қазіргі кезде домбыраның 20-дан астам түрлері бар. Олардың ішінде – ән мен күй домбырасы, торсық, тұмар, кең шанақты (екі нұсқасы), балдырған, балашық, шіңкілдек, аша, үш ішекті, қуыс мойын, шертер, оркестр домбыралары: қоңыр дауысты (альт), жіңішке дауысты (прима), ащы дауысты (секунда) бас домбыралар (екі нұсқасы) бар», – дейді ҚР мәдениет қайраткері Ж. Тұрдығұлов. Шебер-ұстаздың айтуынша, домбыра жасаудың қыр-сыры ғасырлар бойында атадан балаға, ұстаздан шәкіртке беріліп келе жатқан асыл мұра. Бейнет түбі-береке демекші, табанды ізденістер мен қажырлы жұмыстар домбыра жасаушыны шеберліктің шыңына жетелейді.

Домбыра – ән мен күйді тудырушы музкалық аспап болса, күй мен ән-жыр ата-бабамыздан қалған қазына. Ал халықтық дәстүрлі өнер – қазіргінің бұрынғы көзі. Ғасырдан ғасырға өзгерместен қаз-қалпында ұрпақтан ұрпаққа беріліп келе жатқан тірі дәстүр. Ол ешқандай ғасырдың ағымына қарай ешқандай экологиялық, экономикалық, ғылыми-техникалық қиындыққа ұшырамауы керек. Халықтық қолөнер – халықтың жан дүниесінен пайда болған, көркем ойлар әлемі, – деді Жолаушы Тұрдығұлов.

[22] http://today.kz/kz/culture/2012-06-13/29138/

Қорқыт Ата[23]

Қорқыт ата (9 ғ.) — қобыз атасы деп табылады, композитор, жыршы, ақын, музыкант, бақсылардың қамқоршысы. Қорқыт ата түрік дәстүрін, салтын, әдетін, сенімдерін, басқа халықтардан айырмашылығын, қысқасы, қоғамдық мінездемесін ертегілерінде айтқан, оны бүгінге дейін әдемілеп жеткізген ұлы өнерпаз. Туған, қайтыс болған жылдары белгісіз. Өмір сүрген ғасыры да даулы. Кейбір зерттеушілер оның Әзірет Пайғамбар заманында жасағанын айтады және ғылыми еңбектерінде бұл пікірді дәлелдейтін дастан бөлімдерін келтіреді. Ал кейбір зерттеушілер Қорқыт Атаның Оғыз түріктерінің ертекшісі және дастаншысы болғанын айтып, Қорқыттың бүгін қолымыздағы 12 дастан-хикаясынан пікірлерін дәлелдейтін деректер келтіреді.

Пертев Найили Боратов Қорқыт Ата ертегілері жөніндегі Ислам Энциклопедиясына жазған мақаласында бұл ертегілердің XV ғасырға дейін ауызша болып келгенін, ал XV ғасырдың екінші жартысында Аққойынлылар тарапынан жазылып алынғанын еске түсіріп, қолымыздағы бар мәтіндерде екі бөлек дәуірдің оқиғалары бейнеленгенін көрсетеді. Қыпшақ-оғыз түріктерінің Сырдария солтүстігінде отандарында IX-XI ғасыр арасында кешкен өмірлері осы ертегі-дастандарда көрсетіліпті.

Және бұл ертегі-дастандар жазылып алынған XV ғасырдағы Аққойынлы мемлекетінде болған оқиғаларды қамтиды. Қорқыт Ата ертегілерінің негізі қыпшақ-оғыз түріктерінің өмір-тұрмысына негізделген және осы заманның салт, әдет-ғұрып және дәстүр түрлерін көрсетеді. Бірақ нақ осындай салт-дәстүрмен жасаған Аққойынлылар ертелерді қағазға жазғанда кейбір хикаяларды ол күндердің оқиғаларына үйлестіре жасауы мүмкін. Кейбір ғылыми еңбектерде Қорқыт Атаның Пайғамбарға елші болып жіберілгені жазылды.

[23] http://www.tarih.spring.kz/kk/history/medieval/figures/korkyt/

Бұл қосымшалардың түріктердің ислам дінін қабылдағаннан кейін жазылуы ықтимал. Қорқыт Ата қыпшақ-оғыз түріктерінің білгіші болып табылады. «Оғыз халқының басына қайыр келетінін сөйлеген едім» деп айтқан хикметтерінен түріктерге жол көрсеткені байқалады және оның бақсы болғандығы жөніндегі ықтималды күшейтеді. Бақсылар әрі ақын болатын, әрі өткен замандардың хикаяларын сөйлейтін, келешектен хабар беретін. Бақсы болғанының тағы бір дәлелі-қолындағы қобызы. Әдетте, қобыз-әулиелердің аспабы. Қазіргі заманда түркі халықтары арасында Қорқыт Ата дастаны кең тараған. Қорқыт Атаның біздің заманымызға дейін жеткен 12 хикаясы бар. Олардың сегізі ішкі және сыртқы соғыстар туралы. Екеуі ғашық оқиғалары жайында болса, екеуі мифологиялық сипатта.

Бірақ бәрі де түркі дүниесін шын сипатында көрсетеді. Түркі қауымының қаһармандығы, мәдениетін, мінезін, діни әдеттерін және тұрмыстарын ашып береді. Қорқыт Ата ертегілері мен дастандары-түркі мифологиясының қайнар көзі. Қорқыт VIII ғасырда Сыр бойында бұрынғы Жанкент қаласы маңында өмір сүрген батыр, атақты ақын, асқан күйші. Сонымен бірге ол туралы көптеген аңыздар сақталған. Ел аузындағы аңыздарда Қорқыт ата мәңгі өлмейтін өмір іздеуші, мәңгілік өмір үшін қайтпас күрескер сипатында айтылады. Бірақ ол өмірінің соңында өлмейтін нәрсе жоқ екен деген пікірге келеді. Енді Қорқыт ата мәңгілік өмірді қобыз сарынынан іздейді екен. Ұлы күйшіге өзі іздеген мәңгілік өмір оның өнерінде сияқты көрінеді. Ол күйлерін толласыз тартып, дүниеден өтеді.

Өзі өлгенмен артында күйлері, ұлғатты сөздері қалады. Ал әдебиет тарихында деректі түрде Қорқыт ата кітабы бар. Қорқыт ата кітабы осы күнге дейін Дрезден қаласында он екі жырдан тұратын қолжазба күйінде және Италияда алты жырдан тұратын қолжазба күйінде сақталып келеді. Қорқыт ата кітабын VIII ғасырларда және одан да бұрын туған аңыздардың жинағы деуге болады. Оларды жыр түрінде жазған-Қорқыт ата. Кітапта қазақ халқының құрылуына тікелей қатысы бар, тарихта белгілі оғыз тайпаларының тағдырына байланысты оқиғалар баяндалады. Қорқыт ата кітабы мынадай жырлардан тұрады: — Дерсе хан ұлы Бұқаш туралы жыр, — Қазан бектің ауылын жау шапқаны туралы жыр, — Оғыз қаған жыры т. б. Қорқыт ата кітабының жырлары оғыз тайпасының туған жерін, елін сыртқы жаулардан қорғау үшін қан майданға шыққан алып батырларының ерлігі туралы толғайды.

Дастанда ерлік, әділдік, адамгершілік, ата-ананы құрмет тұту, уәдеде тұру сияқты ізгі қасиеттер айтылады. Оның қаһармандары қорқақтық пен опасыздыққа, әдіпсіздік пен сарандыққа қарсы күреседі. Қорқыт ата кітабының қаһармандары мен олардың бастан кешкен оқиғалары осы идеяларды аша түседі. Жырлардың тең жартысынан астамы Қазан бектің ел қорғаған ерлігін, ел-жұртқа жасаған ізгілікті істерін жырлауға арналған. Ерлерше қару асынып, жаумен тайсалмай соғысқан Қазан бектің әйелі Бөрілі сұлу және оның ұлы Ораз ел басқарған Баяндыр хан, Дерсе хан, оның баласы Бұқаш, т. б. кейіпкерлер ерлікпен бірге ізгілік те танытады. Қорыта айтқанда, Қорқыт ата кітабы — әр түрлі жырлардың жинағы болса да, ерлік жасау мен ізгілік көрсетуді біртұтас өріп отырады. Қорқыт ата кітабында тәрбиелік құнары мол қанатты сөздер көптеп ұшырасады. Мысалы: Жер қадірін ел біледі, ел қадірін ер біледі; Құлан құдыққа құласа, құрбақа құлағында ойнайды; Ат қиналмай жол шалмас; Көңілі пасық ерде дәулет болмас; Қар қаншама қалың жауғанмен — жазға бармас; Анадан өнеге көрмеген қыз; Ата даңқын шығарып, өзінің тегін қуған балаға ешкім жетпейді, т. б.

Қолына қобыз ұстаған ұзан (абыз, жырау) елден елге жетеді – деп Қорқыт атаның өзі айтқандай, өнер-мәңгілік, ол елден елге, ұрпақтан ұрпаққа тарайды.

Қорқыт ата кім болған?[24]

Қорқыт Ата мазары[25]

Қарақожа ұлы Қорқыт Ата қазіргі Қызылорда облысы, Қармақшы ауданына қарасты Сырдария өзенінің төменгі жағасында, Жаңакент /Иеникент/ қаласында /VIII—IX ғ. ғ,/ өмір сүрген. Өз халқының, бақыты үшін ’Жер ұйығын" іздеп, көптің муддесін көздеген Қорқыт Ата — ақын, жырау, композитор, әнші, күйші, қобызшы, өз дәуірінің ойшылы болған адам. Бұл жаңа қала Сыр өзенінің Арал теңізіне құйылар жерінде тұрғандықтан, қазақ халқы оны Су аяғы — Ер қорқыт" деп те атаған. Тарихи жазба мәліметтер мен халық шежіресі бойынша Корқыттың әкесі Қарақожа оғыз тайпасына жататын Баят дейтін рудан шыққан, ал шешесі қазақ құрамына кіретін қыпшақ қызы, оның туған жері қәзіргі Қостанай облысының Аят өзені.

Қорқыт мініп, жер дүниенің төрт бұрышын кезіп, аңызға айналған атақты Желмаяны онің шешесінің жақын туыстары сыйлаған. В. М. Жирмунскийдің айтуынша, Қорқыт Ата жыраулар мен жыршыларға тән көне халық поэзиясының ерекшеліктерін бойына сіңірген әнші-жырау әрі болжагыш ақылгөй болған. Оғыз-қыпшақ қогамының ішкі-сыртқы істерінің білгірі Қорқыт өз заманында төрт-бес хандықты басынан өткізіп солардың бәрінде де бас уәзірлік қызмет атқарып отырған. Олар: Инал хан, Дойлы хан, Көл- Еркі, Тұман хан және Каңлықожа. Хандарга күшті ықпал жасағандықтан, олар Корқыттың ақылды кеңесінен аса алмаған. Осы пікірді шығыс тарихын зерттеуші Әбілғазы да баса айтқан. Әр турлі аңыз-әңгімелерде Қорқыттың туған жылы мен жасы жөнінде әр түрлі пікір айтылады. Кейбір деректер Қорқытты 95 жыл

[24] http://www.tarih.spring.kz/kk/history/medieval/figures/korkyt/
[25] http://kk.wikipedia.org/wiki wiki/Қорқыт_Ата

жасаған десе, кейбірінде — 195-ке, тіпті 400-ге келген деген болжам бар. Ал «Деде Қорқыт кітабында» Корқыттың өмір сүрген уақытын Мухаммед пайғамбардың заманына жақындатады «Расул ғалей һи уәс-салам заманына жақын Баят бойында Қорқыт Ата дейтін бір ер тұрыпты», — дейді ол кітапта.

Қазақтың аңыз-ертегілерінде Корқыттың туған күнін өте қорқынышты етіп көрсетеді. Ол күні алай-түлей боран соғады, нөсерлі жауын құяды, күн тұтылғандай, айналаны қара түнек басып, үш күнге дейін күннің көзі ашылмайды. Қаратауды қаптаған қалың бұлттан күн күркіреп, жұрттың құтын қашырып, зәресін ұшырады Халық аңыздары мен жазба деректерге және өзінің ғылыми еңбектеріне сүйенген қазақтың академик ғалымы Ә. Х. Марғұланның мәлімдеуінде Қорқыттың шешесі нәрестені тогыз күн ұдайы қатты толғатып, ерекше бір ғаламат қорқынышты жағдайда өмірге әкелгенін айтады. Сырдарияның жағасы мен Қаратаудың айналасын қара тұман бұлт басып, күн тұтылады.

Сондықтан Қорқыт туған бұл үрейлі қара түнек күнді халық «Қараспан» деп атаған. Сұрапыл дүлейден, қара түнектен, қорыққан халық жаңа туған балаға «Қорқыт» деп ат қойған. Мағынасы «Қорқыт, қорқытты» деген ұғым береді Махмуд Қашқаридың айтуынша,, халық өлеңдерінде, «Оғызнама» жырында Қорқыттың туғаны ерекше сипатталады. Мұны академик Ә. Х. Марғұлан да қуаттайды. Сырдарияға жақын Қаратау төңірегінде өмірге келген Қорқыт туғанда сөйлеп туыпты. Ол тауды Қарашық /Қаратау/ немесе «Қараспан» деп атаған. Бұл жөнінде халық аузында сақталған мынадай өлең де бар: Қорқыт туар кезінде, Қараспанды су алған, Қара жерді құм алған. Ол туарда ел қорқып, Туған соң әбден қуанған.

Қорқыт және қобыз[26]

Халық ақын-жыраулары өзінің сүйікті қобызына қосып, Қорқыттың туған күнін осылай жырлаған. Тағы бір қызық жайт: халық поэзиясында Қорқыт қазақтың ұлттық музыкалық аспабы — қобызды тұңғыш жасаушы ретінде жырланады Қобызды жасаушы да, тартушы да — Қорқыт. Жырда халықтың бұл тамаша аспабы — қыл қобыздың қандай заттардан, қалай жасалғаны да сипатталады. Мысалы:

Қарағайдын түбінен қайырып алған қобызым. Үйенкінін түбінен үйіріп алған, қобызым. Ақ қайынның безінен қағып алған, қобызым. Өзегінен кара емен ойып алған, қобызым. Қыл құйрығын тұлпардын ішек қылған, қобызым. Тау текенің мүйізін тиек қылған, қобызым. Ақ ырғайын қиянның құлақ қылған, қобызым. Ортекенің терісін сауыт қылған, қобызым. Ақ түйенің сүтімен — сылап алған, қобызым Сырынды ашып, үніңді сынап алған қобызым.

Өзі мықты, үні әдемі, сазды болуы үшін қазақ халқында қобыз аспабы күні бугінге дейін осы әдіспен жасалып келеді. Қазақтың аңыз-әңгімелерінде Қорқыт Атаның қалай өлгені, неден өлгені туралы да айтылады Солардың бірінде Қорқыт өлімнен қашып, Сырдария жағасына жайылған кілем үстінде жеп отырған жүзім ішінен қарақурт шығып, шағып өлтіреді. Енді бір аңыз-әңгімеде Қорқыт өлімге тосқауыл жасамақ болып, өмір жайын ән мен күйге қосып, Сыр суының жағасына төселген кілем үстінде қобызбен күй сарнатып отырады. Бір мезетте күйге елтіп, арбаған әбжылан Қорқыт қалғып кеткен кезде шағып алады да, Қорқыт Ата содан өледі.

[26] http://www.tarih.spring.kz/kk/history/medieval/figures/korkyt/

«Қорқыт ата кітабы» әдеби ескерткішінен (9—10 ғғ.) Қорқыт атаның Оғыз мемлекетінде билік құрған оғыз тайпасынан шыққандығын білуге болады. Оны Ш. Ш. Уәлиханов қазақтың алғашқы шаманы, алғашқы ақыны деп атайды. Қорқыт жайындағы аңыз әңгімелер Ә. Науаи арқылы белгілі болып, түркі халықтары, әсіресе қазақтар арасында кең тарады. Аңыздарда Қорқыт қобыз жасаған. Ол қобыздың музыкалақ дыбысталуынан үшкіру, ауа, сиқыр өткізген.

Қорқыттың пайымдауынша, адамдар адамилық қасиеттерін сақтап қалу керек. Адам үшін ең қауіптісі — адамилықты жоғалту. Сол аңыздарда Қорқыт жер-жаһанды кезіп, «басқа елден әркімге өз елінде жақсы» деген ой түйіндегенін байқауға болады. Оның айнымас досы сиқырлы Желмаясы болды.

Ескерткіші[27]

Қорқыт атаға арналып 1980 ж. Қызылорда облысының Жосалы стансасынан 18 km жерде, Қорқыт разъезінің түбінде архитектуралық ескерткіш орнатылды. Ауторлары — сәулетші Б. А. Ыбыраев, физикадан ғалым С. И. Исатаев. Ескерткіш темір бетоннан жасалған 4 тік көктастан (стеладан) тұрады, биіктігі 8 m. Жоғарғы жағында аузы кең түтіктер орнатылған. Аузы кең орталық тесікке келіп түйісетін 40 металл түтік жел соққан кезде қобыз сарынымен үндес дыбыс шығарады.

Қобыз атасы, композитор, жыршы, ақын, музыкант, бақсылардың қамқоршысы. «Қорқыт ата кітабы» әдеби ескерткіштерінен IX-X ғасырларда билік құрған оғыз тайпасынан шыққандығын білуге болады. Оны Ш. Ш. Уәлиханов қазақтың алғашқы шаманы, алғашқы ақыны деп атайды. Қорқыт жайындағы аңыз әңгімелер Ә. Науаи арқылы белгілі болып, түркі халықтары, әсіресе қазақтар арасында кең тарады. Уәлихановтық-потаниндік түсіндірме «қорқыт» сөзі — адамзат тұрмысының жағдайын көрсететін «қорқыту» сөзінен шыққан деп түсіндіреді. Өлімнен қорқу мен одан қашу — шаман халық аңыздарының жемісі. Аңыздарда Қорқыт қобыз жасаған. Ол қобыздың музыкалық дыбысталуынан үшкіру, ауа, сиқыр өткізген.

Сол аңыздарда Қорқыт жер-жаһанды кезіп, «басқа елден әркімге өз елінде жақсы» деген ой түйіндегенін байқауға болады. Оның айнымас досы сиқырлы Желмаясы болды. «Қорқыт ата кітабы» — кейіннен түркі халқының құрамына қосылған оғыз тайпасының эпикалық жазба ескерткіші, Кітап оғыздардың өмірі жайында баяндайды. Оғыз — қыпшақ тайпаларына ортақ тілде жазылған. Кітаптың араб әрпімен жазылған екі нұсқасы саққалған (Дрезден, Ватикан). Кітапта қазіргі қазақ тілінде кездесетін географиялық атаулар көптеп кездеседі. Мұраның орыс тіліне толық аудармасын В. В. Бартольд 1922 жылы жасады, ол 1962 ж. жарық көрді.

Қорқыт атаның кесенесі[28]

Қорқыт Атаның сегіз қырлы күмбезді мазары қәзіргі Қызылорда облысы, Қармақшы ауданына қарасты теміржол станциясына жақын Сырдария өзенінің жағасына /IX—XI ғ./ орнатылған. Мазардың сыртқы көрінісі қазақтың киіз үйі сияқты дөңгелек. Ә. А. Диваев пен И. А Кастаньенің зерттеуі бойынша /IX ғ. / мазар кірпіштен салынған. Ішкі жағы қазақтың түрлі оюларымен безендіріліп, кереге, уықтар бейнеленген. XIX ғасырдың аяғында Қорқыттың

---

[27] http://www.tarih.spring.kz/kk/history/medieval/figures/korkyt/
[28] http://www.tarih.spring.kz/kk/history/medieval/figures/korkyt/

табыты басқа жерге көшірілгең, мазарының қалдықтарын Сыр суы шайып әкеткен. Соңғы жылдары /1978—1980/ Қазақстан Республикасы тарихи және мәдени ескерткіштерді қоргау қоғамы Орталық советі Президиумының шешімі бойынша арнайы қаржы босатылып, Қорқытқа мәңгі ескерткіш орнатылды.

Алматылық жас архитектор Ибраев Бектің жобасы бойынша жүзеге асырылған, қазақтың көне музыкалық аспабы — қыл қобыз бейнеленген бұл ескерткіш желмен бірге ыңылдап, үн салып тұрады. Ескерткіш Қызылорда облысы, Қармақшы ауданының теміржол станциясына жақын жерден бой көрсетеді. Қорқыт Ата мазарын 1898 жылы қазақтың көрнекті фольклорисі, қазақ ауыз әдебиеті үлгілерінің белгілі жинаушысы Ә. Диваев түсіріп алған екен. Сол фото-сурет Стамбул университетінің профессоры М. Ергиннің /Китаби Қоркыт/ еңбегінде пайдаланылған.

Muhammet NEGİZ, Uludağ Üniversitesi İşletme Bölümü (2009)mezunudur. 2010 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bursu ile bir yıl Saint Petersburg Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nde Rusça hazırlık eğitimi almıştır. Yüksek lisans eğitimini Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlamıştır. Doktora eğitimine aynı kurumda devam etmektedir.

Halen, Erzincan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi ve Erzincan Üniversitesi Abay Kazak Dil ve Kültür Merkezi'nde Koordinatör Yardımcısı olarak çalışmıştır.

E-Posta mnergiz@live.com

Telefon (+90) 446 225 20 92 /41022

Facebook www.facebook.com/Muhammet.Negiz

KAYNAKÇA

Ahmatova, A., Kazakça Dilbilgisi, Metinler, Kelimeler (32 sayfanın tamamı tercüme edilmiştir).

http://kaz-tili.kz/glag1.htm

http://kaz-tili.kz/glag2.htm

http://kaz-tili.kz/glag3.htm

http://kaz-tili.kz/glag4.htm

http://kaz-tili.kz/glag5.htm

http://kaz-tili.kz/glag6.htm

http://kaz-tili.kz/glag7.htm

http://kaz-tili.kz/glag8.htm

http://kaz-tili.kz/glag9.htm

http://kaz-tili.kz/glag10.htm

http://kaz-tili.kz/glag11.htm

http://kaz-tili.kz/glag12.htm

http://kaz-tili.kz/glag13.htm

http://kaz-tili.kz/textposl06.htm

http://kaz-tili.kz/textposl05.htm

http://www.trtkazakh.com/kz/newsDetail.aspx?HaberKodu=07f0e17b-7743-464c-9a0d-af668c0d3ea2

http://www.trtkazakh.com/kz/newsDetail.aspx?HaberKodu=8db72081-ba76-4966-80f3-bef07c7e263f

http://www.trtkazakh.com/kz/newsDetail.aspx?HaberKodu=aed249d0-941f-4535-a5ca-f60597421be0

http://www.trtkazakh.com/kz/newsDetail.aspx?HaberKodu=2b078a20-fde3-41dd-9e74-f68c21c930de

http://www.trtkazakh.com/kz/newsDetail.aspx?HaberKodu=9be2afbb-9c99-4eee-9909-d9c788512a87

http://www.trtkazakh.com/kz/newsDetail.aspx?HaberKodu=fd11d848-eb86-4570-861d-00fb552ecd6f

http://today.kz/kz/culture/2012-06-13/29138/

http://www.tarih.spring.kz/kk/history/medieval/figures/korkyt

http://kk.wikipedia.org/wiki wiki/Қорқыт_Ата

"Geçmişin bir önemi yok. Şu anda kim olduğunu bil ki, böylece geleceği de yönetebilirsin." Camelot

"Geçmişi değiştiremezsin ama, gelecek daha elinin içindedir." H. WHITE